

BALKAN HARBİ'NDEN MİLLÎ MÜCADELE'YE MEHMET ÂKİF'İN SAVAŞ EDEBİYATI VE PROPAGANDASI İSTİKAMETİNDEKİ FAALİYETLERİ

WAR LITERATURE AND WAR PROPAGANDA EFFORTS OF MEHMET AKIF: FROM THE BALKAN WAR TO THE TURKISH NATIONAL STRUGGLE

Hasan ULUCUTSOY*

Öz

Türk edebiyatının en önemli şairlerinden ve Türk tefekkürünün sosyal hassasiyeti en yüksek münevverlerinden biri olarak Mehmet Âkif Ersoy'un Osmanlı Devleti'nin müteselsil savaflara sahne olan son on yıllık devresinde savaş propagandası ve savaş edebiyatı istikametinde önemli faaliyetleri vardır. Buna göre Balkan Harbi'nde baba yurdunu kaybeden ve Balkan Müslümanlarının yaşadığı mezalim karşısında müteessir olan şair, bir taraftan Balkan trajedisini şiirleriyle aksettirmekte, öte taraftan da İstanbul'un camilerinde vaazlar vererek kamuoyunu Balkan felâketi karşısında birleştirmeye çalışmaktadır. Balkan Harbi'nin yaraları sarılmadan girilen Birinci Dünya Savaşı'nda ise, Mehmet Âkif, ilk olarak milli bir görev telâkki ettiği Prusya çağrısına cevaben Berlin mücavirinde İtilâf Devletlerinden esir alınan Müslüman askerlerin yerleştirildiği üsera kamplarına gider ve Batı Cephesi'nde bulunur. Bilâhare Arabistan'a uzanan meşakkatli vazifeleri kabul ederek potansiyel isyanlara karşı Arabistan Yarımadası Müslümanlarına itidal çağrısı yapar. Ayrıca Büyük Savaş esnasında kamuoyunu elden geldiğince şiirleriyle düşmana karşı mücadelede birleşmeye davet eder. Birinci Dünya Savaşı'nın bitişinde toplumun sürüklendiği karamsar ruh hâlinin aşılmasında yine Mehmet Âkif'in çaba sarf ettiği görülür. Zira Milli Mücadele'nin başlamasıyla içtimali hassasiyeti yüksek münevverler önemli vazifeler ifa edecektir; Mehmet Âkif de bu münevverlerden biridir. Mehmet Âkif; Milli Mücadele'de karşımıza bir vaiz, mürşit, şair, mücadele adamı ve mebus olarak çıkmaktadır. Kendisini bütün enerjisiyle Milli Mücadele'ye veren Âkif; Anadolu'nun muhtelif mahallerinde vaazlar verecek, başmuharriri olduğu *Sebilürreşad* mecmuası ile Milli Mücadele lehine neşriyatta bulunacak ve şiirleriyle de şecaat aşılacaktır. Onun Milli Mücadele esnasındaki gayretlerinin ne denli kıymetli olduğu bugün daha iyi anlaşılmaktadır. Makalede Mehmet Âkif'in mezkûr savaşlar esnasında savaş propagandası ve savaş edebiyatı istikametindeki faaliyetleri ele alınmaktadır. Bu minvalde muazzam bir gayretle memleketinin istiklâli için gayret gösteren Mehmet Âkif'in şiirleri ve vaazları temel metinler olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Âkif Ersoy, Balkan Harbi, Birinci Dünya Savaşı, Milli Mücadele, savaş propagandası, savaş edebiyatı

* Öğr. Gör., İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörlüğü Türk Dili Bölümü, İstanbul / Türkiye, ulucutsoy@itu.edu.tr

Abstract

Mehmet Akif Ersoy, one of the most significant poets of Turkish literature and one of the most socially sensitive intellectuals of Turkish thought, has substantial activities in the direction of war propaganda and war literature in the last decade of the Ottoman State which is the scene of consecutive wars. According to this, the poet, who lost his father's motherland in the Balkan War and suffered against the atrocities experienced by the Balkan Muslims, portrays the Balkan tragedy with his poems; and on the other hand, by preaching in the mosques of Istanbul, he tries to unite the public opinion against the Balkan catastrophe. In the First World War, which took place before healed the wounds of the Balkan War, Mehmet Akif goes to the captive camps where the captured Muslim soldiers of the Entente States are settled around Berlin and also he visits the Western Front in response to the Prussian call, which he assumed as a national duty. Later, he accepts the great tasks and makes a call for calm to the Muslims of the Arabian Peninsula against potential insurrections. He also invites public opinion to unit against enemy with his poetry as much as possible during the Great War. At the end of the First World War, it is seen that Mehmet Akif has made an effort to overcome the pessimistic spirit that society draws on. Then, at the beginning of the Turkish National Struggle, intellectuals who have high social sensibility will perform important duties; one of them is Mehmet Akif. In the National Struggle, Mehmet Akif emerges as a preacher, a mentor, a poet, a man of struggle and a deputy. Akif, who gives himself to the National Struggle with all his energy, will preach in various places of Anatolia and will publish in favour of the National Struggle with his periodical *Sebilürreşad* and he will inject courage with his poems. It is better understood today that his efforts during the National Struggle are extremely precious. In our article, war propaganda and war literature efforts of Mehmet Akif is discussed during aforementioned wars. In this way, Mehmet Akif's poems and sermons are evaluated as basic texts, who strives for the independence of his country with enormous effort.

Keywords: Mehmet Akif Ersoy, Balkan War, First World War, Turkish National Struggle, war propaganda, war literature

Giriş

Latince “tohum ekmek” anlamına gelen *propagare* fiilinden türeyen *propaganda*; önceden planlanmış bir reaksiyon alabilmek için insan algısını şekillendirmek ve şuuru manipüle etmek maksadıyla bir *propagandacı* tarafından tatbik edilen sistematik bir teşebbüstür.¹ *Savaş propagandası* ise en kadim kabile topluluklarının arkaik savaşlarından modern çağın topyekûn harplerine dek beşerî ve içtimai bir realitedir.² Savaş propagandasının kollarını görsel, işitsel, yazılı vd. propaganda usulleri teşkil etmektedir. Bunlar içerisinde savaş edebiyatının hususî bir mevkiî bulunmaktadır.

Savaş edebiyatı esasen “cephe gerisinin mücadelesidir”³. Savaş arifesinde asker ve sivil cepheyi savaş karşısında müteyakkız tutan yahut savaşın patlak verdiği andan sona erişine dek zihin kuvvetlerini canlandırarak savaş gayretine desteğe çağıran metinleri bu vadiye ele

1 Propaganda kavramı hakkında detaylı bilgi için bk. Garth S. Jowett – Victoria O'Donnel, *Propaganda and Persuasion*, Fifth Edition, Sage Publications, Washington 2012, s. 6-17.

2 Savaş propagandasının tarihçesi için bk. Philip M. Taylor, *Munitions of the Mind*, Third Edition, Manchester University Press, Manchester 2003.

3 Harun Duman, “Savaş Edebiyatı Cephe Gerisinin Mücadelesidir”, *Türk Edebiyatı*, 468, (Ekim 2012), s. 4-8.

almak mümkündür. Savaş edebiyatı mahsulleri şecaate getirici tarzda epik bir üslûpla kaleme alınabileceği gibi trajediler ve ağıtlar üzerinden bir ruh da inşa edebilirler.

Türk edebiyatında bilhassa Osmanlı Devleti'nin son on yıllık devresinde kasıp kavurucu bir fenomene dönüşen savaşların mühim akisleri olmuştur. Birinci ve İkinci Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele devrelerinde savaş propagandası ve edebiyatı istikametinde en büyük gayreti sarf edenlerin başında ise Mehmet Âkif [Ersoy] (1873-1936) gelmektedir. Bu noktadan itibaren Mehmet Âkif'in mezkûr savaşlar esnasındaki son derece önemli savaş propagandası ve savaş edebiyatı icraatlarını değerlendirmeye geçebiliriz.

I. Balkan Harbi

I. I. Savaş Propagandası

Birinci Balkan Savaşı (8 Ekim 1912-30 Mayıs 1913) Mehmet Âkif için ilk dönüm noktasıdır. Baba tarafından Arnavutluk'un İpek kasabasından gelen Âkif, baba yurdunda zuhur eden milliyetçi hareketler karşısında hayretler içerisindeydi. Kavmiyetçiliğin rüzgârlarının estiği muhitte bir taraftan Müslümanlar arasında fırkalaşmalar ve hizipleşmeler yaygınlaşırken Balkan Harbi faciasının Müslümanların kaderini geri dönülemez şekilde çizmesi üzerine Mehmet Âkif de sessiz kalamayacaktır.

Mehmet Âkif ilk olarak Balkan Harbi esnasında kurulan ve daha sonra Millî Mücadele'nin teşkilâtlandırılmasında rol oynayacak Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin İrşat Heyeti'ne katılır. Heyet bünyesinde halkı tenvir çalışmalarına Rezaîzade Ekrem Bey riyaset etmektedir. Âkif'in kabiliyetinden etkilenen Ekrem Bey, milletin millî bir destana ihtiyaç duyduğunu ve Mehmet Âkif'in de bu vazifenin üstesinden gelebileceğini takdir eder. Zaten bu sıralarda Mehmet Âkif de Fatih, Beyazıt ve Süleymaniye Camilerinde vaazlar vermekte, *Hakkın Sesleri*'nde toplayacağı şiirlerini kaleme almaktadır.⁴ Aynı dönemde Mehmet Âkif'in başmuharriri olduğu *Sebilürreşad* mecmuası da Müslümanlar arasında husule gelebilecek nifak tehlikesine karşı bir yayın politikası takip etmektedir. Balkan Harbi'nde sivil Müslüman tebaaya uygulanan zulüm tanıkların ifadeleriyle *Sebilürreşad*'da duyurulmakta ve uluslararası kamuoyunun alakası uyandırılmaya çalışılmaktadır. Haçlı ruhuyla hareket eden düşmanın yegâne niyetinin İslâm'ın ve Osmanlı'nın mahvı olduğu hususu vurgulanırken mukavemet ve mücadele ruhunu ateşleyecek yazılar da *Sebilürreşad*'ın yayın politikasının önemli bir kısmını oluşturmaktadır.⁵ Dolayısıyla Mehmet Âkif ve hem mensubu hem de başmuharriri olduğu *Sebilürreşad* mahfili Balkan Harbi'nin patlak vermesiyle birlikte Müslümanların *zihin mühimmatını* takviye etmek istikametinde çalışmaktadır.

Balkan Harbi sürerken Mehmet Âkif İstanbul'un üç camiinde vaaz verir. 20 Kânunusani 1328 (2 Şubat 1913) Pazar ikindisinde Bayezid Camii kürsüsünde, 25 Kânunusani 1328 (7 Şubat 1913)

4 M. Orhan Okay – M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmed Akif Ersoy", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXVIII, (2003), s. 433.

5 Esmâ Polat, *Eşref Edip Ferganî'nin Hayatı Eserleri ve Edebi Kişiliği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2011, s. 114.

Cuma günü Fatih Camii kürsüsünde ve yine bir hafta sonra 1 Şubat 1328 (14 Şubat 1913) Cuma günü de Süleymaniye Camii kürsüsünde halka hitap eder. Mehmet Âkif'in vaazları *Sebilürreşad* mecmuasının sonraki sayılarında da “mevize” başlığı altında çıkar.⁶ Âkif'in vaazlarını takip eden dostu ve *Sebilürreşad* mecmuasının mesul müdürü Eşref Edip de (1882-1971) elinde kâğıt kalem notlar almakta ve daha sonra metinleri mecmuada yayınlamaktadır.

Mehmet Âkif, Bayezid Camii mevzesine⁷, daha sonra vereceği mevzelerde de görüleceği gibi, *Kuran*'dan ayetlerle başlar. Ardından dünya tarihinde mülküne sahip olma kabiliyetini kaybetmeden ve esirliği kabul etmeden hiçbir kavmin izmihlâle uğramadığını ifade eder. Ona göre izmihlâl atmosferlerinde İslâmiyet'in en mühim vasfı birleştirici oluşudur. Zira milyonlarca insanı müşterek maksatla yüzleri kibleye dönük şekilde aynı mekânlara toplayan din İslâm'dır. Ne var ki son zamanlarda gaflete düşen Müslümanlar arasında husule gelen kavmiyetçilik rüzgârları fırkalaşmayı da beraberinde getirmiştir. Osmanlı memleketinde Arnavut, Kürt, Çerkez, Boşnak, Arap, Laz, Türk pek çok kavim mevcutken bunları birbirine perçinleyen rabita tabii ki dindarlık idi. Nitekim son zamanlarda bu vaziyet değişmektedir. Öyle ki son dört beş senede kavimcilik iddiasıyla ayaklananları bastırmak için ordu yorgun düşmüştür. Şimdiki zamanda Avrupa'nın Müslümanları bölmek için yararlandığı taktik de işte bu hizipleşmedir. Nasıl ki eskiden İslâm gazileri bir ülkenin fethinden evvel gayrinizamî unsurlarla baskınlar vererek o memleketi telâşa sevk edip nizâmî ordunun işini kolaylaştırırsa bugün de İslâm milletine tefrikacılığı sokan Hristiyan güçlerin niyeti aynıdır. Bütün Müslümanların kitabı müşterek olsa da topluma sokulan fırkacılık cereyanları müthiş bir ayrılığa sebep olmuştur. Zira her bir fırka diğerine adavetle bakmakta ve sonunda memleket helâk uçurumunun eşiğine sürüklenmektedir. Eğer son nefeste akıllar başa gelmezse felâkete gark olmak kaçınılmazdır. Nitekim saltanat tahtı gıcırdamaktadır. Eğer o da devrilirse dünyadaki Müslümanlara hayat hakkı kalmayacaktır. Zira bugün Rusya Müslümanları dinlerini muhafaza ediyorlarsa, Fransa müstemlekelerindeki dindaşlar henüz tanassur ettirilmemişse ve İngiltere de Hint Müslümanlarına ses çıkarmıyorsa, isterse çarık çürük olsun, hep Osmanlı hükûmeti sayesinde. Maazallah bu hükûmet muhafaza edilemezse bütün o zavallıların da umudu kalmayacak ve mahvolacaklardır. Bundan on sene, yirmi sene evvel felâketi kestirenler ikazda bulunsa da kulak veren olmamıştır. Bu noktadan itibaren “olan oldu” diyerek ipin ucunu salıvermek kabul edilemez bir hatadır. Zaten Müslümanlıkta böylesi bir sinik tavır yoktur. Âlimler ilmiyle, zenginler servetiyle ve eli silâh tutanlar gayretiyle çalışacaklardır. Bu çabadan imtina etmek hıyanet ve haramdır. Çünkü İslâm'ın son ümidi olan Osmanlı hükûmeti hayata veda etmek üzeredir. Düşman, hilâfetin merkezinden beş altı saat ötede durmaktadır. Bu bakımdan hep birlikte çalışmalı, hükûmeti ve orduyu takviye etmelidir.⁸

6 Nesime Ceyhan Akça, “Balkan Savaşı ve Mehmet Akif”, *Yedinci Uluslararası Atatürk Kongresi 17-22 Kasım 2011*, I, haz. Orhan Neçare, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015, s. 276. Bayezid Camii mevzesi *Sebilürreşad*'ın 24 Kânunusani 1328 (6 Şubat 1913) tarihli 230. sayısında, Fatih Camii mevzesi 31 Kânunusani 1328 (13 Şubat 1913) tarihli 231. sayısında ve Süleymaniye Camii mevzesi de 7 Şubat 1328 (20 Şubat 1913) tarihli 232. sayısında çıkar. Bk. *Sebilürreşad Mecmuası*, IX, ed. M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, İstanbul Nisan 2017, s. 369-372; 386-391; 403-406.

7 Mehmet Âkif'in vaazları *Sebilürreşad*'da “mevize” başlığıyla verildiğinden bu kelimeyi kullanmayı tercih ettik.

8 Mehmed Âkif, *Düzyazılar*, haz. A. Vahap Akbaş, 2. bs., Beyan Yayınları, İstanbul Şubat 2011, s. 397-407.

Mehmet Âkif, Balkan Harbi'ndeki ikinci mevizesini Fatih Camii'nde verir. Bu kez Balkan Harbi esnasında kaleme aldığı şiirleri kürsüden okuyarak dinleyicileri galeyana getirmektedir. Âkif'e göre hâlihazırda Batı medeniyeti, Müslümanları insanlığa aykırı kimseler ve İslâmiyet'i de medeniyete muhalif bir din addetmektedir. Arz üzerinde bir avuç Batılı milyonlarca Müslümana tahakküm etmektedir. Müslümanların kurtuluşu ise çabadan geçmektedir. Zira İslâm çalışma dinidir. İslâmiyet'in inkişafı esnasında ortaya koyulan büyük cehde karşın günümüzün İslâm âlemi rehabet ve cansızlık içerisinde yüzmektedir. Birbirlerinin fecaatinden habersiz ve dünyanın dört bir yanında sefalet içinde yaşayan Müslümanlar, sömürgeciler karşısında da biçaredir. Bir zamanlar Avrupadan İstanbul'a gelen sefirler Cuma selamlığında padişahın üzengisini öpmek şerefine nail olmak için aylarca İstanbul'da dolaşırlardı. Şimdi ise İngiliz Hariciye Nazırı, Müslümanlar lehine bir söz edecek veya Fransız Başvekili sert tavrını yumuşatacak diye dört gözle beklenmektedir. Lâkin bekleyiş boşunadır. Zira Batılılara göre hak güçlüye aittir. Bugünkü dünya yalnızca servete ve kuvvete boyun eğmektedir. Avrupa medeniyeti katiyen bir fazilet medeniyeti değildir. Ne var ki önu alınamaz şekilde çalışmaktadırlar. Âdeta makine kesilmişlerdir. Bu bakımdan hudutsuz bir maddî terakki ile gelerek Müslümanları ezebilmektedirler. Eğer ki Batı medeniyeti İslâm dairesine mensup olsaydı hiç şüphesiz bütün dünyayı ihtida ettirirdi. Buna mukabil birtakım Batılılar dinlerin terakkiye mani olduğunu iddia etmektedirler. Belki Batılılar için geçerli olabilecek bu fikir Müslümanlar için bilâkis mahzurludur. Nitekim Müslümanlar dört elle sarıldıkları dinlerini terk ettiklerinden beri sefalete sürüklenmişlerdir. Müslümanların kurtuluşu ise müşterek istikamette el birliği ile çalışmaktan geçmektedir. Balkan Harbi öncesinde Donanmaya destek için herkes bağırды. “Bir iki gemi almazsak Balkan memleketleri ittifak akdedip üzerimize taarruza geçecekler” diye ikazda bulunanlar oldu. Fakat “adam sen de” mantığı yüzünden Bulgaristan ve Yunanistan'ın ittifak edeceğine ihtimal verilmedi. Böylece felâketler silsilesi başladı. Bugün ise savaş vardır. Hükûmetin zorlukları malumdur. Herkesin üzerine düşen vazife ise elden geldiğince gazilere yardımda bulunmaktır. Zenginler çok vermeye kıyamazken fakirler az vermekten sıkılmaktadır. Hâlbuki yardıma herkesin iştiraki zarurîdir. On para da verilir, on kuruş da... İslâm namusunu muhafaza için herkes elinden gelen fedakârlığı yapmakla mükelleftir.⁹

Mehmet Âkif, üçüncü mevizesini Süleymaniye Camii'nde verir. Batı ve Doğu dünyalarını mukayese ile başlayan Âkif'e göre Balkanlardaki durum pek makûstur. Ne namaz kılmaya mescit ne de ezan okumaya minare kalmıştır. İslâm'ın son kalesi Osmanlı hükûmetidir. Eğer bu da giderse Müslümanlığın hâli vahimdir. O vakit ne namaz kalır ne cami; ne namus kalır ne aile; ne Hac kalır ne Beytullah! Her birini yıkacaklardır! Hayatın kanunu çalışmaktır: Duran kaybeder! Âkif'e göre otuz sene evvel sayı saymayı bilmeyen “çoban” Bulgarlar adam olmuş ve Osmanlı kuvvetlerini ezmiştir. Bu noktada kendi tecrübesi mahiyetinde bir fıkra paylaşan Mehmet Âkif daha evvel Edirne'deki memuriyeti esnasında Bulgaristan köylerine geçtiğini belirtir. Köylerdeki “herifler” pek çalışkandır. Hatta bir seferinde bir köyde çarıklı ve kepelî bir Bulgar'a tesadüf etmiştir. Çoban zannettiği adamla konuştuğunda pek yaman bir kimse olduğuna şaşırır. Sonra bir münasebetle

9 Age., s. 408-427.

bu kişinin üniversite mezunu olduğunu ve çoban kıyafetiyle köylüleri tenvir ettiğini öğrenir. İşte düşmanlar böyle çalışırken bizler boş durarak gaflete düşmüştüzdür. Zira teknik bakımdan geride kalan Doğulular topraktan sadece ekin alıp su çıkarırken ilerlemiş milletler ise maden çıkarmaktadır. Aynı şekilde Müslümanlar sudan değirmen yapmaktayken Avrupalılar elektrik üretmektedir. Artık nifaklar ve tefrikalarla beraber yeis de toprağa gömülerek yeni eserler vücuda getirilmelidir.¹⁰

Mehmet Âkif'in Balkan Harbi mevzeleri halkı yekpare bir çemberde toplama maksadına yöneliktir. Umumiyetle birlik vurgusu yapan vaize göre kavmiyet ve milliyet arasında fark vardır. Ona göre *kavim* düşüncesi ayrıştırıcı bir fikir olup İslâm âlemini tezyif etmek kastıyla Batılılarca üretilmiştir. Hâlbuki *millet* mefhumu tek bir İslâm milletine işaret etmektedir. Böylece birleştirici bir vasfı haizdir. Müslümanların yegâne ihtiyacı da budur. Mehmet Âkif'in temel savı Balkan Müslümanlarının uğradığı mezalim üzerine inşa edilmektedir. Bir fırsatla canını kurtarıp İstanbul'a göç eden muhacirlerin içler acısı hâlinin yavaş yavaş müşahade edildiği ve İstanbul'un kül hâlinde büyük bir ekonomik buhrana sürüklendiği bir devrede *fırkacılık*, *hizipçilik*, *nifak*, *vurdumduymazlık* gibi temaları propaganda ve ikna oklarının hedefine koyan Âkif, son derece hassas noktalara temas etmektedir. Bilhassa Balkan Harbi'nin bölgesel bir mesele olduğunu düşünme gafletine düşecek kişilere buzdağının görünmeyen yüzünü anlatmakta ısrar ederek herkesi elden geldiğince mücadele lehine bağışta bulunmaya çağırmaktadır. Mehmet Âkif'in mevzelerindeki karakteristik nokta ise konuya daima *pan-İslamist* zaviyeden yaklaşmasıdır. Hangi kavim olursa olsun kavimcilik cereyanlarının şiddetle muhalifidir. Böylelikle Avrupalıların tahrikleri karşısında Osmanlı-İslâm kamuoyunun yekvücut şekilde cevap verebilmesini arzulamaktadır. Bunun için de kıyamet motifini zımnen ihya etmektedir. Zira düşmanın payitahtın yamaçlarına dek uzanmış olması sebebiyle topyekûn imha tehdidini canlandıran Mehmet Âkif, korkunun da harekete geçmek için makul bir gerekçe olduğunun farkındadır. Son olarak Mehmet Âkif'in Balkan mezaliminin trajik boyutlarını ısrarla vurgulaması literatürde *vahşet propagandası* olarak adlandırılmaktadır. Üstelik çoğu kez müphem kaynaklardan alınarak tahrifata uğramış bilgilerle icra edilen klasik vahşet propagandası örneklerinin¹¹ aksine Mehmet Âkif'in temas ettiği mezalim haberleri tamamen hakikî olup çoğu zaman yaşanan trajedi karşısında eksik dahi kalmaktadır. Dolayısıyla bir bütün olarak hakikatlere müstenit ikna çabasına tutuşan Mehmet Âkif'in mevzelerinin kamuoyu oluşturma noktasında etkili olduğu görülmektedir.

1.2. Savaş Edebiyatı

8 Ekim 1912 tarihi itibarıyla fiilen başlayan Balkan Harbi karşısında Mehmet Âkif sessiz kalmaz. *Sebilürreşad*'ın 4 Teşrinievvel 1328 (17 Ekim 1912) tarihli 215. nüshasında "Cenk Şarkısı"nı isimsiz olarak neşrederek haykırır. Yüzlerce yıl evvel Rumeli'yi tahta kılıçlarla vuran Saltuk Gazi gibi cetlerin hatırasına telmihte bulunarak Balkan Harbi'ne iştiraki bir fazilet bilir:

10 Age., s. 428-438.

11 Vahşet propagandasının bazı örnekleri için bk. Garth S. Jowett – Victoria O'Donnel, *Propaganda ve İkna*, çev. Rana Kahraman Duru vd., Artes Yayınları, İstanbul Temmuz 2017, s. 97-99, 284.

Yurdunu Allâh'a bırak, çık yola:
“Cenge!” deyip çek ki vatan kurtula.
Böyle müyesser mi gazâ her kula?
Haydi levend asker, uğurlar ola.
Ey sürüden arkaya kalmış yiğit!
Arkadaşın gitti, yetiş sen de git.
Bak ne diyor, cedd-i şehîdin, işit:
Durma git evlâdım, uğurlar ola.¹²

Taarruz okları, ismi ve cismiyle muayyen düşmana tevcih edilmektedir: Bulgar! Hasma karşı bariz bir husumet gütmek gerekmektedir. Zira Osmanlılar taarruza kalkmazsa kendi yurtları tasallut altına alınacaktır:

Yükselerek kuş gibi Balkanlara,
Öyle satır at ki kuduz Bulgar'a.
Bir daha Osmanlı'ya güç sırtara!
Git de gel evlâdım... Uğurlar ola.
Düşmana çiğnetme bu toprakları;
Haydi kılıçtan geçir alçakları!
Leş gibi yatsın kara bayrakları!
Kahraman evlâdım, uğurlar ola.¹³

Tam manasıyla bir savaş edebiyatı mahsulü olan ve savaş istikametinde şecaate getirici vasfı kuvvetli bu şiir *Safahat*'a alınmamışsa da Mehmet Âkif'in savaş edebiyatı istikametindeki ilk şiiri sayılmalıdır.

Mehmet Âkif, Balkan Harbi esnasında kaleme alıp *Sebilürreşad*'da neşrettiği şiirlerinin büyük bir kısmını Balkan Harbi'nin ara verdiği 1913 Haziranında *Hakkın Sesleri* başlığı altında yayınladı. Kitabın neşrini takiben *İkdam* gazetesinde çıkan bir tanıtım yazısında *Hakkın Sesleri*'nin mevzuuna ve kaynaklarına değinilmektedir:

Hakkın Sesleri, eyyam-ı ahirede uğradığımız müthiş felâketlerin, bi-aman kahırların menakıb-ı siyahını mevzu ittihaz etmiştir. (...) Edib-i fazıl rengin bir üslub-ı bedia-nüma ile ayat-ı Furkaniye'nin bazı parçalarını şiirin lisan-ı müessir ve belîğiyile tefsir etmiş, felâket-i hazıradan inleyen mecruh bir ruhun ateşin ihtisasatını o mısraların sine-i nalişdarına tevdi eylemiştir.¹⁴

12 Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, 8. bs., Çağrı Yayınları, İstanbul 2011, s. 556.

13 *Age.*, s. 556-557.

14 *İkdam*, No 5865, 19 Haziran 1913'ten aktaran Fazıl Gökçek (haz.), Mehmet Âkif Ersoy, *Hakkın Sesleri*, 2. bs., Dergâh Yayınları, İstanbul Haziran 2011, s. 9.

Buna göre Birinci Balkan Savaşı'nda yaşanan trajedi şairi bedbinliğe sürüklemektedir. Bu nedenle İkinci Balkan Savaşı ile gerçekleşecek Edirne'nin istirdadından evvel çıkan *Hakkın Sesleri*'nde gür ve cesur bir celâdet sesi bulmak mümkün değildir. Savaş atmosferinin en koyu anında neşredilen bir şiir kitabı için de bu vaziyet tabiidir. Zira Mehmet Âkif de babasının memleketi olan Arnavutluk'un, ebediyen kaybedildiğine üzülmemektedir.

Birinci Balkan Savaşı devresini yansıtan şiirleri içeren *Hakkın Sesleri*'nde Balkan mezalimi ciddi bir yekûn tutmaktadır. Trajedinin boyutları Mehmet Âkif'in mısralarında müşahhas biçimde yankılanmaktadır:

İlâhî, altı yüz bin Müslüman birden boğazlandı...
Yanan can, yırtılan ismet, akan seller bütün kandı!
Ne ma'sûm ihtiyarlar süngüler altında kıvrandı!
Ne bîkes hânümânlar işte, yangın verdiler, yandı!
Şu küllenmiş yığınlar hep birer insan, birer candı!¹⁵

Balkan Harbi kendisine mahsus yapısıyla eski zamanların din savaşlarının bir uzantısıdır: Hilâl ve Haç tekrar karşı karşıyadır. Ancak bu kez muzaffer çıkanlar “ehl-i salib” olduğundan Rumeli'de İslâm'ın geleceği tehdit altındadır:

Ezanlar sustu... Çanlar inletip durmakta âfâkı.
Yazık: Şark'ın semâsından Hilâl'in geçti işrâkı!
Zaman artık Salib'in devr-i istilâsı, ilhâkı.¹⁶

Müttefik düşman kuvvetlerinin her biri bir zamanlar “Memalik-i Osmaniye”nin parçaları olduğundan, “Evet, milletlerin en kahpesinden, üç leim ordu”¹⁷ diyen şair Bulgar, Yunan ve Sırp'ların giriştikleri işe hayıflanmaktadır.

“Vatan namına bir kabristan” hâline dönüşen Balkanların Müslüman yurtlarındaki muameleyi tasvir eden Mehmet Âkif'in zihninde bir *genosit atmosferi* vardır. Sistemik katliamın boyutları şu satırlarda çarpıcı şekilde mütalaa edilmektedir:

Dipçik altında ezilmiş, paralanmış kafalar!
Bereden reng-i hüviyetleri uçmuş yüzler!
Kim bilir hangi şenâatle oyulmuş gözler!
(...)
Bembeyaz saçları katranlara batmış dedeler!
Göğsü baltayla kırılmış memesiz vâlideler!

15 *Age.*, s. 20.

16 *Age.*, s. 21.

17 *Age.*, s. 21.

(...)

İşte bunlar o felâket-zedelerdir ki, düşün,
Kurumuş ot gibi doğrandı bıçaklarla bütün!¹⁸

Yukarıdaki örnekte Âkif’i bu denli selis ve sade bir üslûba sevk eden amillerden biri kuşkusuz her seviyeden insanı Balkan mezalimi karşısında ihsas ettirecek mısraları vücuda getirmektir. Medenî dünyanın doğuşunun müjdelendiği on dokuzuncu asırdan sonra yeni yüzyılın ilk büyük sivil katliamı tarzında cereyan eden Balkan Harbi bu müjdeyi tamamen paradoksal hâle getirmektedir. Âkif’e göre Balkanlardaki cürmün faili de haç taşıyan ordulardır:

Tükürün Ehl-i Salib’in o hayâsız yüzüne!
Tükürün onların aslâ güvenilmez sözüne!
Medeniyyet denilen maskara mahlûku görün:
Tükürün maskeli vicdânına asrın, tükürün!¹⁹

diyen şair, hemen sonraki mısralarda şiirlerini hangi haleti ruhiye altında kaleme aldığını itiraf etmektedir: “Yine hicrân ile çılgınlığım üstümde bugün.” Mehmet Âkif’i böylesi bir psikolojiye sevk eden amillerin başında şüphesiz baba yurdu Arnavutluk’un makûs yazgısı gelmektedir:

Diriler koşmadı imdâdına, sen bâri yetiş...
Arnavutluk yanıyor... Hem bu sefer pek müdhiş!²⁰

Zira Âkif’in dedesinin “sürdüğü, can ektiği toprak” gitmiştir. Müslüman Kosova mahalli Katolik ve Ortodoks çizmesiyle ezilmiştir:

Ne felâket: Dönüversin de mesâcid ahıra,
Hırvat’ın askeri tepsin çıkıp üstünde hora!

(...)

Basacak mıydı, fakat, göğsüne Sırb’in çarığı?
Serilip yerlere binlerce şehidin sarığı,²¹

Müslümanların zulme uğradığı muhitte yiğitler peyda olmamaktadır. Âkif, kurtarıcı bahadırları ararken “Görmedim bir kişi, tek bir kişi meydanda... Garîb!”²² diyerek tespitte bulunmaktadır. Ters psikoloji ile mukavemetin manasını ve gerekliliğini ortaya koyan şair, “Üç sefil ordu çevirsin o metin ordumuzu”²³ mısraıyla da nizamî kuvvetlere itimadını ihmal etmeksizin hayıflanır. Hâlbuki beklenmeyen ittifak ile patlayan Balkan Harbi, nizamî

18 Age., s. 25.

19 Age., s. 26.

20 Age., s. 27.

21 Age., s. 28-29.

22 Age., s. 29.

23 Age., s. 31.

ordunun içerisine düştüğü fırkacılık tartışmalarıyla da birleşince Müslüman halkı dış hatlarda hamisiz bırakır. O hâlde mücadele edebilmenin yegâne yolu ise Müslüman ahalinin müşterek mukavemette bulunmasıdır. Ne var ki Âkif'e göre son zamanlarda Müslümanlar arasına sokulan fitne ve ayrımcılık yüzünden müşterek bir mukavemet tesis etmek mümkün olamamıştır:

Arnavutluk ne demek? Var mı şerîatte yeri?
Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri!
Arab'ın Türk'e; Lâz'ın Çerkes'e, yâhud Kürd'e;
Acem'in Çinliye rüchânı mı varmış? Nerde!
Müslümanlıkta anâsır mı olurmuş? Ne gezer!
Fikr-i kavmiyyeti tel'in ediyor Peygamber.²⁴

Şaire göre vatanın tabii bir uzvu Balkan hezimetini ile elden çıkmaktadır. Felâket atmosferinin ortaya çıkışıyla şair de derhal müdahale ederek milleti kıyama davet etmektedir. Böylece kamuoyunu harekete geçirecek şekilde sebat göstermenin gerekliliği üzerinden bir tez inşa edilmektedir:

Sâhipsiz olan memleketin batması haktır;
Sen sâhip olursan bu vatan batmayacaktır.
(...)
“İş bitti... Sebâtın sonu yoktur!” deme; yılma.
Ey millet-i merhûme, sakın ye'se kapılma.²⁵

Gitgide yaklaşarak kapıya dayanan Haç tehlikesi kâbus raddesine ulaşmıştır. Bu kâbusun gerçeğe dönüşmesi hâlinde İslâm'ın geleceği tehlikeye girecektir. Bu itibarla her bir Müslüman'a düşen mesuliyet payı vardır. Kritik eşiğe sürüklenen İslâm'ı kurtarmak için harekete geçmek zarurîdir:

Yıllarca, asırlarca süren uykudan artık,
Silkin de muhîtindeki zulmetleri yak, yık!²⁶

Balkan Harbi hezimetinin en şiddetle hissedildiği Birinci Balkan Savaşı'nın son günlerinde artık şair de eli kolu bağlı oturmayı hazmedememektedir. Bu noktada *mazi mitosuna* başvurur. Balkan mezalimi karşısında bedbin bir tona bürünen şiirlerinde mazinin şaşalı günlerine atıfla millî hafızayı ihya maksadı gütmektedir:

Bir zamanlar biz de millet, hem nasıl milletmişiz:
Gelmişiz dünyâya milliyet nedir öğretmişiz!

24 Age., s. 31.

25 Age., s. 34-35.

26 Age., s. 40.

Kapkaranlıken bütün âfâkı insâniyyetin,
Nûr olup fıskırmışız tâ sînesinden zulmetin,²⁷

Mehmet Âkif, Balkanlardaki faciaları çağdaşı şairler gibi tarihî, içtimaî, siyasî ve ferdî açılardan sunar. Buna mukabil şairin meselenin dinî tarafına ağırlık vermesi ve söz konusu bozgunu sadece Osmanlıların değil de kül hâlinde İslâm âleminin meselesi olarak takdim etmesi ise onun ayırıcı bir yönüdür. Balkanlardaki savaşı *İttihad-ı İslâm* perspektifinden ele alan şair, meseleyi bütün İslâm âleminin yarası hâline getirerek özelden genele nakletmektedir. Bu nakil kaygısı da İslâm dünyasının takribî nüfusunu veren “üç yüz elli milyon” ibaresini sık sık kullanması ile ispat edilmektedir. Şiirlerinin başındaki ayetler ile meallerini ise tesadüfen vermemektedir. İslâm ülkelerinin aktüel durumu ile Balkan mezalimi arasında münasebet kuran şair, şiirlerinde cephe tasvirlerine yer ayırmaz. Bunun yerine bozgunun neticelerini işler. Adeta bir ordu raporu sahihliğiyle Balkan coğrafyasındaki Müslümanların gark olduğu zulmü aksettirir. Sık sık kanı ve vahşeti çağrıştıran “kızıl” ile felâketi anımsatan “tufan” ve “yangın” kelimelerini kullanır.²⁸ Çünkü Birinci Balkan Savaşı esnasında bir anda elden çıkan Balkan topraklarında kalan yaklaşık iki buçuk milyon Müslüman zulme uğramaktadır. Hayatta kalanlar ise Birinci Balkan Savaşı’nın muzafferî Bulgarlar tarafından tatbik edilen yoğun bir tanassur politikası ile Ortodoksluğa geçirilmektedirler.²⁹

Mehmet Âkif’in Balkan Harbi şiirleri tecrübe edilen şok mağlubiyetlerin yol açtığı sosyal yaraları gözler önüne sererek genel olarak İslâm âlemi ile özel olarak Osmanlı Devleti’nin içler acısı kaderine mâni olma psikolojisiyle kaleme alınmışlardır. *Hakkın Sesleri*’nde açıktan açığa ve gözü kör bir savaş gayreti yoktur. Buna karşın ikna çabası muazzamdır. Mehmet Âkif’in Balkanlardaki mezalim karşısındaki tutumu uyarınca her Müslüman böylesi bir yıkım anında *mücahede* ile mesuldür. Hâlbuki eski cehitten eser kalmamıştır. Yer yer temas edilen mazi mitosu ile tarihten ilham alma kültü ihmal edilmezken güncel mesuliyetleri yerine getirmek de pek lüzumludur. İşte bu noktada şairin maksadı kamuoyunu Balkan trajedisi karşısında duygulandırmaktır. Payitahtı ve hilâfetin merkezini tehdit eden Haç karşısında en büyük zafiyet ise kavimciliktir. Tefrika karşıtı fikirlerini şiirlerine yediren şairin fikriyatına göre İslâm milleti tektir ve kavim isimleriyle piyasaya çıkarlar tefrikacılık faaliyeti yürütmektedir. Âkif’in şiirlerinde mihvere oturan mesaj da Müslüman kamuoyunu aynı çatı altında müşterek hedef istikametinde seferber edecek bir şuur a eriştirmektir. Aksi hâlde hilâfetin düşüşü ve İslâm’ın izmihlali kaçınılmazdır. Şüphesiz Mehmet Âkif’in savaş şiirlerindeki bedbin tonun tezahüründe bu şiirlerin Birinci Balkan Savaşı devresinde, Edirne’nin istirdadından evvel, kaleme alınmasının payı vardır. Öte taraftan bu dönemde kamuoyu nazarında muteber bir münevver olarak Mehmet Âkif’in savaş

27 Age., s. 42.

28 Sema Uğurcan, “Mehmet Âkif’in Şiirlerinde Savaş”, *Edebiyatımız I Edebiyat-Tarih İlişkisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul Kasım 2012, s. 114.

29 Balkan Müslümanlarının maruz kaldığı muameleler ve tanassur politikaları hakkında bk. Sabri İbrahim Alagöz, “Mehmet Akif Ersoy’un ‘Safahat’ında Balkan Savaşları ve Bulgaristan Müslümanlarının Dinsel ve Kimlik Direnişi”, *Osmanlı Devleti’nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011*, haz. Mehmet Ersan – Nuri Karakaş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 331-335.

gayretine katkıda bulunduğunu iddia etmek mümkündür. Mevzeleriyle birleştirildiği vakit Balkan Harbi'nin en karamsar bir anında sosyal buhranın eşliğindeki bir cemiyette hâlâ Âkif'in gayret çağrısı yankılanmaktadır.

Mamafih Mehmet Âkif'in Balkan Harbi karşısındaki yeis ve ümitsizliği çok sürmez. Dinî yönünün kendisine kazandırdığı çalışkan mizacının verdiği hasletler sayesinde meyas olmaz. Menfi duyguları sebatla yenmeyi salık verir. Böylece bir panzehir sunar: Ne hayıflanmak ne de sitemde bulunmak çare değildir; bunun yerine Müslümanların yapması gereken ümitsizliği yenmek ve azme mani olan zincirleri kırmaktır.³⁰

2. Birinci Dünya Savaşı

2.1. Savaş Propagandası

“Büyük Savaş” patlak verdikten sonra Osmanlı Devleti'nin savaşa girişi karşısında Mehmet Âkif şaşkındır. Zira Balkan Harbi'nin açtığı yaralar henüz sarılmış değildir. Bununla birlikte 14 Kasım 1914'te Fatih Camii'nde *Cihad* ilân edilince Mehmet Âkif de derhal vazifeye hazırdır.

Mehmet Âkif ilk vazifesini Prusya çağrısına istinaden ifa edecektir. Prusya İmparatorluğu henüz 1890'lı yıllarda İslâm dünyasına yönelik planlarını devreye soksa da Birinci Dünya Savaşı'nın ilk aylarında sistemli bir İslâm stratejisine sahip değildi. Bu eksikliği gidermek adına Dışişleri Bakanlığı bünyesinde görev yapan İslâm dünyası mütehassısı Max von Oppenheim tarafından Ekim 1914'te tanzim edilen memorandumda Prusya-Osmanlı bloğu karşısında savaşan Müslüman askerlerin İttifak lehine kazanılması hususuna temas edilmektedir. Oppenheim memorandumuna göre Prusya'ya esir düşen Müslüman müstemleke askerlerinin Müslümanlara mahsus tesis edilen üsera kamplarında propaganda ve endoktrinasyon süreçlerinden geçirilerek Prusya-Osmanlı bloğu lehine kazanılması ve cihat edecek gönüllü birlikler hâline getirilmesi hedeflenmektedir.³¹ Nitekim Halife'nin ilân ettiği beş fetvadan mürekkep *Cihad-ı Ekber*'in son fetvası da Müslümanlara seslenerek Prusya'ya karşı savaşmanın Hilâfete karşı savaşmak anlamına geldiği ikazında bulunmaktaydı.³²

Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yılında Batı Cephesi'nde İngiliz-Fransız ittifakının sömürgelerinden getirdiği çok sayıda Müslüman askeri karşısında bulan Prusya İmparatorluk

30 Sema Uğurcan, “Mehmet Âkif'in Şiirlerinde Savaş”, 118.

31 Kadir Kon, “Yeni Bilgiler Işığında Mehmed Akif'in (Birinci Dünya Savaşı'nda) Almanya Seyahati”, *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Milli Birlik ve Bütünlük Sempozyumu*, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayını, İstanbul Ekim 2011, s. 131-132.

32 Beşinci fetvanın metni şu şekildedir: “Bu suretde harb-i hazırda İngiltere ve Fransa ve Rusya ve Sırbie ve Karadağ hükümetleriyle zahirlerinin taht-ı idarelerinde olan Müslümanların Hükümet-i Seniyye-i İslamiye'ye muin bulunan Almanya ve Avusturya aleyhine harb etmeleri Hilafet-i İslâmiye'nin mazarratını mucib olacağından ism-i azim olmağla azab-ı elime müstahak olurlar mı? (...) El-cevap: Olurlar.” Bk. *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi*, I, haz. Kemal Gurulkan vd., T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul 2013, s. 92-94.

Orduları on binlerce Müslüman muharibi esir alır. Prusya askerî otoriteleri Halifelîğin müttefikî Prusya'ya karşı savaşı bu askerlerden "Turkos" adı verilen Kuzey Afrikalı Müslümanlarla diğêr Müslüman müstemleke askerlerini Berlin yakınlarındaki Wünsdorf'ta inşa edilen Halbmondlager Kampı'na toplayarak Hristiyan esirlerden tecrit ederler.³³ Ardından tetkiklere koyulurlar. Zira Müslüman askerlere daha evvel İtilâf Devletleri tarafından Halif'e'nin Almanlarca esir alındığı ve İngilizlerle Fransızların İslâm halifesini kurtarmak için teşebbüste bulunduğu propagandası yapılmıştır. Prusyalılar müttefikleri Osmanlı Devleti'ne hoş görünmek maksadıyla Müslüman esirlere makul şartlarda yaklaşırlar. Hatta Wünsdorf'taki kampta cami inşa edip³⁴ gazete neşriyatına dahi müsaade ederler. Müttefikî Osmanlı Devleti'ne hoş gözükme arzusunadaki Alman hükûmeti, Müslüman esirlere yapılan müstesna muameleyi göstermek maksadıyla Müslüman düşünce insanlarını kampa davet eder.³⁵ Prusya'nın bir sonraki hamlesi ise Müslüman askerlerin İtilâf Devletlerine olan merbutiyetlerini akamete uğratabacak bir propaganda faaliyetidir. Bunun için de Arapça bilen saygın İslâm âlimlerinin yardımına başvurulacaktır. Bu itibarla Prusya propaganda mekanizması, bu âlimleri Osmanlı Devleti münevverleri arasında aramaya koyulur. Nihayet II. Meşrutiyet sonrası *Sırat-ı Müstakim* ve *Sebilürreşad* mecmualarındaki yazıları ve şiirleriyle temayüz eden Mehmet Âkif Bey ile muharrir ve mütefekkir Şeyh Salih Tunusî'de (1869-1920) karar kılınır. Kayser Wilhelm'in de uygun bulması üzerine Osmanlı Harbiye Nezareti'ne bir takrir yazılarak her iki münevver de Berlindeki Umumî Karargâh'a davet edilir. Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa ise takrir karşısında şaşkındır. Zira Prusya İmparatoru'nun şair Mehmet Âkif Bey'i nereden tanıdığına taaccüp etmektedir.³⁶

Enver Paşa, Mehmet Âkif'in Prusya çağırısına olumlu cevap vermesi namına Teşkilât-ı Mahsusa Reisi Kuşçubaşı Eşref'i (1873-1964) görevlendirir. Şüphesiz Mehmet Âkif'in fikriyatı İttihat ve Terakki *tirumvirasıyla* pek de imtizaç etmemektedir. Zira daha 1913 senesinden İttihatçı idareyle anlaşmazlığa düştüğünden Darülfünundaki hocalık vazifesinden istifa etmek zorunda kalmıştır. Hâlbuki Teşkilât-ı Mahsusa, İttihad-ı İslâm fikriyatına yakın gözükmektedir.³⁷ Böylece

33 Birinci Dünya Savaşı'nda Prusya'daki Müslüman üsera kampları hakkında ayrıntılı bir çalışma için bk. Kadir Kon, *Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'daki Müslüman Esir Kampları (1914-1918)*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2011. Halbmondlager Kampı'nın yanı sıra Prusya açısından daha başarılı sonuçların alındığı Doğu Cephesi'nde savaş esiri olarak ele geçen Rusya Müslümanları ise Berlin yakınlarındaki Zossen'de yer alan Weinberglager Kampı'na yerleştiriliyordu. Bk. Agt., s. 100-101.

34 Mehmet Âkif'e dair en kıymetli hatıratın muharriri Eşref Edip, Mehmet Âkif Prusya'ya gitmeden evvel Müslüman esirler için Almanlar tarafından camiler yapıldığını söylüyor. Bk. Eşref Edib, *Mehmed Âkif Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, haz. Fahrettin Gün, 2. bs., Beyan Yayınları, İstanbul Şubat 2011, s. 86-87. Kadir Kon ise Prusya'da Müslüman esirler için inşa edilen ilk cami olan Halbmondlager Kampı Camii'nin açılış tarihini 13 Temmuz 1915 olarak vermektedir. Bk. Kadir Kon, *Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'daki Müslüman Esir Kampları (1914-1918)*, s. 114. Bu tarih Mehmet Âkif'in yurda dönüşünden çok sonraya tekabül ettiğine göre Eşref Edip'in hatıraları araya giren zaman sisinden ötürü bazı geç dönem ayrıntılarını Âkif'in Prusya seyahatiyle ilişkilendirmiş gözüküyor.

35 Eşref Edib, *Mehmed Âkif Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, s. 86-87.

36 Hasan Babacan, "Mehmet Akif'in Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele Dönemlerindeki Dini ve Siyasi Propaganda Faaliyetleri", *Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Sanatı-Kişiliği-Millî Mücadeledeki Yeri 11-13 Mart 2011*, haz. Mehmet Narlı vd., Balıkesir Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Balıkesir 2011, s. 299-300.

37 Eşref Edip, Teşkilât-ı Mahsusa'nın İslâm âlemi ile temaslarında, başta U-botlar olmak üzere, müttefik Prusya'nın sunduğu imkânlardan istifade ettiğini ve İslâm âlemine hitaben kaleme alınan propaganda beyannamelerini Cava'ya

Mehmet Âkif de İslâm ümmetinin lehine bir teşebbüs olarak gördüğü Prusya davetine icabet eder. Prusya davetinin kabulü; Mehmet Âkif'in savaş şartlarında ferdi fikir ayrılıklarını bertaraf ederek ortak harekette bulunmanın önemine vâkif olduğunu göstermektedir.

Mehmet Âkif, yol arkadaşı Şeyh Salih Tunusî ile birlikte 1914 yılı Kasım ayının ikinci yarısının başında Sirkeci'den trenle hareket eder.³⁸ Yolculuğun sonunda Berlin'de³⁹ diplomatik törenle karşılanan münevverler, Kayser Wilhelm'in huzuruna çıkarlar. Hatta savaşın müthiş yoğunluğunda Prusya Genelkurmay Başkanı Feldmareşal Paul von Hindenburg'la da görüşürler. Mehmet Âkif, hemen akabinde, Wünsdorf'taki Halbmondlager Kampı'ndan Alsas-Loren'deki cepheye dek uzanan faaliyetlerine koyulur.⁴⁰

Prusya propaganda mekanizmasının Mehmet Âkif'e biçtiği kaftan iki merhaleden oluşmaktadır. İlkine göre Wünsdorf'taki üsera kampında vaazlar veren Âkif, buradaki Müslüman esirleri İngilizlerin tuzaklarına karşı ikna etmektedir. Zaten kampa geldiğinde Müslümanların Avrupalı esirlerden daha iyi şartlarda ağırlandığını gören Mehmet Âkif de durumdan memnundur. Mehmet Âkif'in Wünsdorf'ta verdiği vaazların plaklara kaydedilerek daha sonra diğer esirlere ve cephe hattında karşı saflardaki Müslüman askerlere dinletilmiş olması da kuvvetle muhtemeldir.⁴¹ Öte taraftan Prusyalılarca Alsas-Loren'deki cepheye götürülen Mehmet Âkif, önceden kendisi için hazırlanan dev megafonlardan karşı taraftaki Müslüman askerlere hitap eder. Âkif'in Arapça ve Farsça nutukları aynı anda Urduçaya da tercüme edilmektedir. Son derece etkili olan nutukların neticesinde Müslüman askerlerin bir kısmı küçük gruplar hâlinde firar ederek saf değiştirir. Vaziyet üzerine İngiliz ve Fransız askerî otoriteleri ön saflardaki Müslüman askerleri geri hatlara çekmek mecburiyetinde dahi kalırlar.⁴² Prusyalılar ise Mehmet Âkif'in hatiplik kabiliyeti ve sağladığı fayda karşısında memnundur. Yaklaşık dört ay kadar Prusya topraklarında kalan Mehmet Âkif, 1915 Martında yurda döner. Âkif, vazifesini sessiz sedasız ikmal ederken sonraki süreçte Prusya anılarından pek söz etmeyecektir. Bu durum Âkif'in mizacı ve seciyesi ile izah edilebilir. Mehmet Âkif'in sonraki savaş faaliyetlerinde de Prusya tecrübelerinin katkısı olacaktır.⁴³

Yurda dönüşünde Çanakkale deniz zaferi kazanılmış ve kara muharebeleri devam etmektedir. Deniz zaferinden memnuniyet duyan Mehmet Âkif'i kısa süre içerisinde bir başka

dek göturdüklerini ifade etmektedir. Bk. Eşref Edib, *Mehmed Âkif Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, s. 87.

38 Kadir Kon, *Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'daki Müslüman Esir Kampları (1914-1918)*, s. 70, 254. dipnot.

39 Mehmet Âkif'in Berlin günleri hakkında tafsilatlı malûmat yoktur. Mevcut bilgiler için bk. *Agt.*, s. 67-72.

40 Hasan Babacan, "Mehmet Akif'in Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Dönemlerindeki Dini ve Siyasi Propaganda Faaliyetleri", s. 301.

41 Bu dönemde Prusya'nın Müslüman esirlere yönelik propaganda faaliyetlerini yürüten Şark İstihbarat Ofisi'nin bir metodu da saygın ve tanınmış Şarklı şahsiyetlerin nutuklarını plaklara kaydederek ses yükselticilerle karşı siperlerdeki Müslüman askerlere yayınlamaktır. Bk. Kadir Kon, *Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'daki Müslüman Esir Kampları (1914-1918)*, s. 74. Muhtemelen Mehmet Âkif'in konuşmaları da bunlar arasında yer alıyordu.

42 Hasan Babacan, "Mehmet Akif'in Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Dönemlerindeki Dini ve Siyasi Propaganda Faaliyetleri", s. 301-302.

43 Kadir Kon, "Yeni Bilgiler Işığında Mehmed Akif'in (Birinci Dünya Savaşı'nda) Almanya Seyahati", s. 144.

vazife beklemektedir. Arap Yarımadası'ndan gelen istihbarata göre Hicaz Emiri Şerif Hüseyin isyana yeltenecektir. Ne var ki henüz tam bir Arap ittihadı tesis edilememiştir. Tez vakitte Şerif Hüseyin'e katılmamış aşiretler ile isyana teşebbüs potansiyeli bulunan zümrelere saygın bir irşat heyeti gönderilmesi kararlaştırılır. Heyetin başında Teşkilât-ı Mahsusa Reisi Kuşçubaşı Eşref Bey bulunacaktır. Yarımada'da henüz baskın ve sabotajların başlamadığı erken bir devrede yola çıkan heyette tabiatıyla Mehmet Âkif ve Şeyh Salih Tunusî de yer almaktadır. Heyetin ilk hedefi ise isyana iştirak etmeyen Necid Şeyhi İbnürreşit'in sadakatini daimi kılmaktır. Halife V. Mehmet Reşat'ın (1844-1918) hediyelerini İbnürreşit'e ileten heyet, Ekim 1915'te yaklaşan isyan fırtınasından önce Yarımada'dan İstanbul'a dönecektir.⁴⁴

2.2. Savaş Edebiyatı

Mehmet Âkif, istihbarî vazifesiyle Arabistan'da iken Başkumandanlık Vekâleti İstihbarat Şube Müdürlüğü "Çanakkale Heyet-i Edebiyesi" ismi altında şair ve sanatkârları bir araya getirerek 11 Temmuz 1915 tarihinde Çanakkale siperlerini ziyarete yollar. Edebî Heyet'in Çanakkale izlenimleri neticesinde çeşitli savaş şiirleri kaleme alınır. Ne var ki bu mahsuller kamuoyunu ve Harbiye Nezaretini tatmin edemeyecektir.⁴⁵ Şayet Arabistan'da bulunan Mehmet Âkif'in Edebî Heyet'e iştiraki mümkün olsaydı Çanakkale ziyaretinin Türk savaş edebiyatı açısından ne denli mümbit bir faaliyet olacağını kestirmek pek de zor olmasa gerektir. Öte taraftan Çanakkale Muharebeleri'ni abideleştiren "Çanakkale Şehitlerine" ismiyle bilinen Mehmet Âkif'e ait epik parça, hiç kuşkusuz, hakikî bir savaş destanıdır. Teşkilat-ı Mahsusa Reisi Kuşçubaşı Eşref'e dayandırılan bilgilere göre Mehmet Âkif bu şiiri Arabistan beyabanlarındaki vazife esnasında Necid dönüşü Hicaz demiryolunun el-Muazzam istasyonunda kaleme alır. Söz konusu abide şiirin neşri ise ancak 1924 senesinde *Safahat*'in altıncı kitabı olarak çıkacak *Asım*'da gerçekleşecektir.⁴⁶ Dolayısıyla Türk kamuoyu bu muazzam şiirden dokuz yıl mahrum kalacaktır. Bu itibarla "Çanakkale Şehitlerine" ismiyle bilinen epiği, her ne kadar tam bir aktüel savaş şiiri olarak kaleme alınmış olsa da, Türk literatürünün savaş edebiyatı mahsullerinden birisi olarak kabul etmek kolay değildir.⁴⁷ Zira Âkif'in bu şiire dair daha farklı kaygıları vardır. Kuşkusuz bu tehirde

44 Yaşar Semiz, "I. Dünya Savaşı'nda Mehmet Âkif", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 5, (1999), s. 256-259.

45 Edebî Heyet'in Çanakkale ziyaretine dair bk. Beşir Ayyavazoğlu, *Edebiyatın Çanakkale'yle İmtihanı*, Kapı Yayınları, İstanbul Mart 2015.

46 D. Mehmet Doğan, "Çanakkale Şehitlerine Şiirinin Yazılışı", *TYB Akademi 100. Yılında Çanakkale Zaferi/Edebiyatı*, 14, (Mayıs 2015), s. 19-28.

47 Modern savaşlar döneminde bir şiirin savaş edebiyatı mahsulü olarak kabul edilmesinde eserin savaş atmosferinde verilmesi en temel parametre olarak alınabilir. Mehmet Âkif'in "Çanakkale Şehitlerine" destanı savaş atmosferinde kaleme alınmakla beraber şiirin yazılmasından sonra üç yıl daha devam eden Birinci Dünya Savaşı esnasında yayınlanmamıştır. Âkif'in bu tercihi *Sebilürreşad* mecmuasının uzun süreli kapatılması ve İttihat ve Terakki politikalarıyla uyuşamaması üzerinden izah edilebilir. Buna mukabil Millî Mücadele sürecinde savaşın akibetinin müphem olduğu zamanlarda kamuoyunun en çok ihtiyaç duyacağı bir anda dahi Âkif'in bu şiiri ne *Sebilürreşad* ne de diğer Millî Mücadele yayın organlarında neşretmemesinden yola çıkarak şairin "Çanakkale Şehitlerine" parçasını bir savaş edebiyatı mahsulü olarak görmediğini söylemek daha doğrudur. Şairin kendi hassasiyetleri itibarıyla, müsait şartlar bulunmasına karşın, Çanakkale parçasını arka arkaya iki savaşta birden ısrarla yayınlamamasından ötürü bu muazzam epiği savaş edebiyatı sahasında ele almadığı kanısı oluşmaktadır.

Mehmet Âkif'in şiir hassasiyeti ile birlikte entelektüel fikirlerinin de tesiri vardır. Mütefekkir bir şair olarak Mehmet Âkif'in bir tezi vardır. Bu tezini genç Asım'ın şahsiyetinde somutlaştıracak olan Mehmet Âkif, böylesi mücessem bir şiiri de cemiyetin meselelerini vukufu işlediği *Asım* kitabına saklayacak ve ebedileştirecektir.

Mehmet Âkif'in Birinci Dünya Savaşı şiirleri 1917 yılında *Safahat*'in beşinci kitabı olarak çıkan *Hatıralar*'da yer almaktadır. Ne var ki bu şiirlerin hacmi son derece sınırlıdır. Bu durumun ortaya çıkışında hiç şüphesiz Mehmet Âkif'in, bilhassa savaşın ilk senelerinde Prusya'dan Arabistan'a uzanan, milli vazifeler peşinde koşturmasının bir rolü vardır. Ancak Birinci Balkan Savaşı'nın yaklaşık yarım yıllık devresiyle karşılaştırılınca Âkif'in Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında kalemine pek sık başvurmamasının altında yatan sebebin *Sebilürreşad* mecmuasının vaziyeti olduğu tahmin edilebilir. Savaş şartlarından ötürü 13 Ağustos 1915'ten 13 Temmuz 1916'ya kadarki devresini normal ritminin dışında ciddi gecikmelerle sürdüren *Sebilürreşad*'ın İttihat-ı İslâm taraftarı bir yayın politikasını takip eden kadrosu, İttihat ve Terakki'nin politikalarıyla pek de uyuşmamaktadır. Bundan dolayı *Sebilürreşad*, 360. sayıdan sonra 26 Ekim 1916 tarihinden itibaren örfi idarece kapatılırken 361. sayı ancak Sultan Vahdettin'in tahta cülüsü ile 4 Temmuz 1918'de çıkacaktır.⁴⁸ Balkan Harbi'nin vazifliğini yapmış Mehmet Âkif'e kürsü vazifesi görmüş olan *Sebilürreşad*'ın ahvali karşısında fikirlerini paylaşacağı bir mecranın eksikliğini hisseden şairin kısmen bu sebepten çok velut bir devre geçirmedeği düşünülebilir. Yine de şairin kıymetli şiirleri yok değildir. Büyük Savaş'ın patladığı, fakat henüz Osmanlıların savaşa müdahil olmadığı 17 Eylül 1914 tarihinde *Sebilürreşad*'da çıkan şiirinde şairin parlak mısralarla maziye çekildiği görülmektedir. Kuşkusuz fevkalâde anlarda münevverlerin maziden manevî kuvvet alma ihtiyacı artmaktadır. Âkif ise "Rücû etsinler artık Müslümanlar sadr-ı İslâm'a."⁴⁹ diyerek bir reçete vermektedir.

Öte taraftan Balkan yaralarının henüz sarılmadığı bir dönemde patlayan Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlıların iştiraki karşısında şair de şaşkınlık içerisindeydi:

Balkan'daki yangın daha kül bağlamamışken,

Bir başka cehennem çıkıversin... Bu ne erken⁵⁰

14 Ocak 1915'te *Sebilürreşad*'da yayınlanıp *Hatıralar*'ın ilk manzumesini teşkil eden, yukarıdaki mısraların da yer aldığı, şiirde her şeye rağmen ümit telkin edilmektedir. Bir kez savaşa girildikten sonra zaferden başka parola tahayyül edilemez. Âkif de bu istikamette şüheda ecdadı hatırlatmaktadır:

Gökten ona "Yüksel!" diyen ecdâd-ı şehîdi!

Artık o da yükseldi, fakat yerde ümidi:

48 Adem Efe, "Sebilürreşad", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXVI, (2009), s. 252.

49 Mehmet Âkif Ersoy, *Hâtıralar*, haz. Fazıl Gökçek, 2. bs., Dergâh Yayınları, İstanbul Aralık 2010, s. 42-43.

50 *Age.*, s. 24.

Bir böyle şehîdin ki mükâfâtı zaferdir,

Vermezsen, ilâhî, dökülen hûnu hederdir!⁵¹

Mehmet Âkif'in Birinci Dünya Savaşı'na dair en dikkat çekici manzumesi "Berlin Hatıraları" başlığıyla *Hatıralar'a* giren uzun parçadır. Kompozisyon itibariyle bir manzum Prusya seyahatnamesi mahiyetindeki hacimli şiir, Birinci Dünya Savaşı boyunca *Sebilürreşad*'da parça parça derç edilir. Âkif, "Berlin Hatıraları"nda, oğlunu kurban vermiş yas tutan bir Alman anneye de hitap eder. Âkif'e göre kadının evlâdı boşu boşuna canını feda etmemiştir:

"Fedâ-yı can edeceksin!" demiş vatan hissi...

Demek: Heder değil oğlun, vatan fedâisi.⁵²

Müttefik Prusya ordusu mensubu olarak hayatını yitiren Alman genci boşa ölmezken İtilâf Devletleri ordularının ön saflarında harbe sevk edilmiş Müslüman sömürge askerleri ise yanlış tarafta savaşmaktadır. Zaten müstemlekelerden toplanan Müslüman askerler koloniciler tarafından bilinçli olarak ön saflara sürülmektedirler:

Tutup tutup getirilmiş – Fransız askerine.

Siperlik etmek için – saff-ı harbin önlerine⁵³

Onların içine düşürüldüğü vaziyetin neticesi ise memleketleri sömürgecilerce çiğnenirken boş yere "gebermektir". Böylelikle şair, hayatını kaybeden Alman genci ile Müslüman müstemleke askeri arasında dramatik bir mukayese yapmaktadır:

Ne milletin şerefi için, ne kendi şânın için!

Fedâ-yı can edeceksin adüvv-i cânın için!

Geber ki sen: Baba yurdun, harîm-i nâmûsun

Yabancı ökçeler altında çiğnenip dursun!⁵⁴

Buna göre şair, Prusyalı annenin hâliyle içlendikten sonra Halife'nin müttefikine karşı savaşarak *fisk ve fücûra* sapan Müslüman müstemleke askerinin, hem düşmana hizmet ettiğinden hem de ana yurdu aynı düşmanın ayağıyla ezildiğinden, sonunun "gebermek" olduğunu ifade eder. Bu söylemin inkişafında *müttefik psikolojisi* mühim bir amildir. Zira 14 Kasım 1914'te Fatih Camii'nde kamuoyuna duyurulan beş fetvadın mürekkep *Cihad*'ın son fetvası da Halife'nin müttefikine karşı savaşmayı tüm Müslümanlara yasaklamaktaydı. Mehmet Âkif'in yukarıdaki mısraları Birinci Dünya Savaşı'nın yaygın propaganda metotlarından *ittifak arasına nifak sokma* usulünü akla getirmektedir. Gerek İttifak gerekse İtilâf hizipleri birbirlerinin siperlerine

51 Age., s. 25.

52 Age., s. 64.

53 Age., s. 65.

54 Age., s. 65.

tayyarelerden attıkları propaganda broşürlerinde hasımlarına evlerinden uzakta savaştıklarını hatırlatmakta ve müttefik bildiklerinin cephe gerisindeki güvenli bölgelerde hayatlarını harikulade yaşadıklarını iddia etmekteydiler.⁵⁵ Âkif'in pasajı da Müslüman müstemleke askerlerinin içler acısı hâlini ve muallâkta kalışını dramatize etmektedir. Ne var ki Âkif'in mısraları ilgili dillere tercüme edilerek sömürge askerlerine broşürler hâlinde atılmamaktadır. Bu durumda Âkif'in maksadının savaş propagandası mahiyetinde bir şiir vücuda getirmekten ziyade bir İslâm mütefekkeri sıfatıyla Müslümanların karşı cenahlarda yer almasına karşı duyduğu kederi aksettirmek olduğunu söylemek daha doğrudur. Yine de Âkif'in düşman ittifakını topluca hedef tahtasına oturtan ve tahkir eden mısraları oldukça dikkat çekicidir:

Zamân-ı rüşdünü andıkça ağlasın dursun,
İkiz vesâyeti altında İngiliz'le Rus'un.
Sülük benizli vasiler ne emdiler kanını,
Mecâli kalmadı artık çıkardılar canını!⁵⁶
Düşmanı tahkir eden şair, müttefik Prusya'yı ise övmeyi ihmal etmez:
Uçurdunuz yürüyen fenne taktınız da kanat.
Zemini satvetiniz tuttu, cevvi san'atiniz;
Yarın müsahharınızdır, bugün değilse, deniz.
Terakkıyâtınız artık yetişti bir yere ki:⁵⁷

Mehmet Âkif'in bu pasajı kaleme aldığı devrede Prusya U-botlarının⁵⁸ yarattığı müthiş tahribat sarmalı ve yenilmezlik karşısında muazzam miktarda İtilâf lojistiği ile iâşesi Atlantik'in dibini boylamakta ve İttifak hizbinin lideri Prusya'nın savaşı idamesine imkân tanımaktadır.⁵⁹ Öyle ki zırhlı ve süratli dretnot propagandasının deniz doktrininin merkezine oturduğu Birinci Dünya Savaşı'nda deniz sathı muharebelerinin ölçeği U-bot taarruzları karşısında küçük kalmaktadır.⁶⁰ Şüphesiz Âkif'in mısralarını kaleme aldığı dönem henüz “savaşın bukalemun

55 Birinci Dünya Savaşı'nda propaganda usulleri hakkında bk. Sadık Sarısamam, “I. Dünya Savaşı'nda Türk Cephelelerinde Psikolojik Harp”, *Türkler*, XIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 453-468.

56 Mehmet Âkif Ersoy, *Hâtıralar*, s. 66.

57 *Age.*, s. 70.

58 Almanca “unter” ve “boat” kelimelerinden müteşekkil “U-bot”, dönemin Türk matbuatında “tahtelbahir” olarak geçmektedir. Henüz radar ve sonar sistemlerinin etkin şekilde kullanılmadığı Birinci Dünya Savaşı'nda U-botların faaliyetleri savaş öncesi beklentilerin katbekat üzerine çıkacaktır.

59 Aynı tahribat sarmalı içerisinde bir Prusya U-botu 7 Mayıs 1915'te mühimmatla beraber yolcu da taşıyan transatlantik Lusitania'yı vurunca binin üzerinde sivil yolcu hayatını kaybeder. Hayatını kaybedenler arasında çok sayıda Amerikan vatandaşı da bulunmaktadır. Lusitania hadisesi daha sonra Birleşik Devletlerin Birinci Dünya Savaşı'na girişinde gerekçe teşkil edecektir. Bk. Encyclopedia Britannica, “Lusitania”, <https://www.britannica.com/topic/Lusitania-British-ship> [Erişim tarihi: 25.04.2018]. Âkif de Lusitania hadisesinden sonra Almanların yanlış politikalarına dair dostu Mithat Cemal Kuntay'a yakınacaktır. Bk. Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Akif Hayatı-Seciyesi-Sanati*, 7. bs., Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 215-216.

60 Birinci Dünya Savaşı'nda dretnotların faaliyetleri ve dretnot propagandası hakkında bk. Lawrence Sondhaus, “Deniz Gücü ve Deniz Savaşları”, *Dretnot, Tank ve Uçak Modern Çağda Savaş Sanatı 1815-2000*, ed. Jeremy Black, çev. Yavuz Alogan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003, s. 185-206.

doğasının”⁶¹ “Merkezî Devletler”in aleyhine dönmediği bir safhayı işaretlemektedir. Peki, savaşın yürütülmesinde yekvücut şekilde müşterek hedefe kilitlenmiş bir kamuoyunun önemini takdir eden Mehmet Âkif’in bu konudaki düşünceleri ne şekildedir? Bu hususta Prusya kamuoyu ile bir mukayese yolu tutulmaktadır:

Ne ittihâd-ı muazzam ki: Bunca milyonlar
 İçinden en sıkı nispetle binde altı çıkar
 O gâyeden bilerek inhirâf eden hisler,
 Ziyâde olsa da hattâ, telâşa yoktur yer.
 Bizim düşünceler ammâ sizinkinin aksi.
 Demin berâber iken şimdi ayrılır hepsi!
 (...)
 O râbitayla giderken sizin teâliniz;
 Bu tefrikayla perîşan bizim ahâlimiz.⁶²

Mısralara göre Prusya kamuoyu öylesine kuvvetli bir ittihat akdetmiştir ki millî istikametın hilâfına yol alanların oranı sadece “binde altı”dır.⁶³ Hâlbuki Osmanlı kamuoyu hizip, nifak ve tefrikadan bir türlü başını kurtaramamıştır. Eğer bir felâket gelecekse işte bu sebepten kaynaklanacaktır.

Aynı Prusya, on dokuzuncu asırda tecrübe ettiği savaşlardan ders çıkarmasını bilmiştir. Napolyon Savaşları (1803-1815) esnasında, Fransa karşısında 1806’daki Jena-Auerstadt Muharebesi’nde, faciaya uğrayarak ülke topraklarının yarısında Fransız hâkimiyetine yol vermek zorunda kalmasına rağmen 1870-71 Sedan Savaşı’ndaki muzafferiyeti ve Paris muhasarası ile⁶⁴ kendi talihini kendisi yaratmıştır:

Sizin de varsa da pek kanlı bir hezîmetiniz;
 Bizimkiler ona benzer mi; nerde! Nispetsiz.
 Fransız ordusu gâlibdi vâkıâ Yena’da;

61 İfade, savaş maslahatının mahiyetini ve temel umdelerini vazedenden *Savaş Üzerine*’nin muharriri savaş teorisyeni – ve de pratisyeni – Prusyalı General Carl von Clausewitz’e (1780-1831) aittir.

62 Mehmet Âkif Ersoy, *Hâtralar*, s. 72.

63 Âkif’in Prusya’nın müttehit bir sivil cephe teşkil ettiğine dair kanaatine karşın, Birinci Dünya Savaşı’nda Tannenberg müdafii ve muzafferi olarak temayüz ettikten sonra Genelkurmay Başkanı Paul von Hindenburg’un kurmay başkanlığı vazifesini yürüten, “savaşa devam” kliğinin lideri ve 1918’deki nihai taarruzun mimarı General Ercih von Ludendorff, 1935 yılında neşrettiği kült eseri *Topyekûn Harp*’te Büyük Savaş esnasında Prusya sivil cephesinin “Yahudiler, sosyalistler ve kilise” tarafından ne denli sistematik bir tasallut altına alındığını “veciz!” ifadelerle nakletmektedir. Yine aynı savaştan onbaşı rütbesiyle veteran olarak çıkan Adolf Hitler’in en ateşli destekçilerinden olacak von Ludendorff’a göre bilâkis Prusya’nın mağlubiyetinin yegâne sebebi cephe gerisinde birliğin hiçbir şekilde tesis edilemeyerek Prusya İmparatorluğu’nun sırtından hançerlenmesidir. Bk. Erich von Ludendorff, *Topyekûn Harp*, çev. Aynur Onur Çifci – Erhan Çifci, Dergâh Yayınları, İstanbul Ocak 2017.

64 Encyclopedia Britannica, “Battle of Jena”, <https://www.britannica.com/event/Battle-of-Jena> [Erişim tarihi: 25.04.2018].

Fakat yenilmediniz, bence, siz Napolyon'a da:
Zafer değil de nedir öyle bir perişanlık,
Ki buldu verdiği gayretle vahdet Almanlık?
Sedan'da hârikalar gösteren bu vahdettir;
Demek, o kanlı hezîmet de bir sa'âdetdir.⁶⁵

Sedan zaferi ile Alman prensliklerini bünyesine katan ve koca bir "Alman İmparatorluğu"na dönüşerek Avrupa güç dengelerini kökünden sarsan Prusya, Âkif'in nazarında, Osmanlı-İslâm dünyasına bir referans noktası olarak gösterilmektedir. Zira birlik ve ilerlemesini din ve vatan duygusunun uyumuna borçlu olan Prusya'da sanat, eğitim ve edebiyat dinamik bir biçimde hedefe doğru yürümektedir. Jena-Auerstadt mağlubiyeti ise ulusun kaynaşmasına daha da vesile olmuştur.⁶⁶ Bunun aksine Osmanlılar ise aynı sırada tuttuğu savaşlardan bir türlü ders çıkarmamıştır. Müslümanlar için en büyük zillet kavmiyetçiliktir. Mehmet Âkif, Arap'la Türk'ü birbirinden ayırmaya çalışan İngiliz'in sonraki hedefini düşmanın ağızından naklederek dikkatleri tahrik eder:

Donanmamızla verip, sonra, Şark'ı velleveye,
Birinci hamlede bayrak diker Çanakkale'ye;
İkinci hamleye Dârü'l-Hilâfe! der çekeriz!⁶⁷

Mehmet Âkif'in büyük önem izafe ettiği ve Müslümanlar açısından bir bakıma tarihin şafağı mahiyetindeki Çanakkale Muharebeleri devam ederken Britanya askerî kuvvetlerinin müdafî müstahkemleri zorladığı günlerin hatırasını da taşıyan "Berlin Hatıraları"nda şairin hiç görmediği cephenin ateşli tasvirleri de yer almaktadır. Şaire göre İslâm'ın son kalesi Çanakkale'de müdafaa edilmektedir. Eğer Çanakkale geçilirse İslâm'ın sembolleri de yerle bir olacaktır. İslâm'ı yok oluşun eşiğinden ancak Çanakkale alabilecektir:

Muazzam ordumuzun en muazzam evlâdı,
Ki pâk alınları İslâm için son istihkâm.
Hudâ rızası için ey mücâhidîn-i kirâm!
Sebâtı kesmeyiniz, çünkü, sâde sizde ümîd;
Dönerseniz ebediyyen söner gider Tevhîd,
Harîm-i Hak yıkılır savletiyle evhâmın.⁶⁸

Çanakkale müdafileri en mukaddes bir vazife olarak hilâfetin muhafazasını uhdelere almışlardır. Bu itibarla Çanakkale'de en ufak bir ricata dahi tahammül yoktur. Dolayısıyla

65 Mehmet Âkif Ersoy, *Hâtıralar*, s. 78.

66 Erol Köroğlu, *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918)*, 2. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 312. Ayrıca "Berlin Hatıraları"na ilişkin bk. Age., s. 311-314.

67 Mehmet Âkif Ersoy, *Hâtıralar*, s. 80.

68 Age., s. 81-82.

Çanakkale'den müjdeli haberler beklenmektedir. 18 Mart 1915 tarihinde gelen deniz zaferi ise İslâm'ın güneşinin batmayacağına delâlet etmektedir. Yukarıdaki fikirlerinin hülâsasını "Berlin Hatıraları"nın son mısraları olarak sunan Mehmet Âkif'in "Berlin: 5 Mart 1331" notunu düştüğü şiirini Çanakkale deniz zaferiyle aynı gün tamamlaması da tesadüf değildir. Belki de Berlin'deki son gününde bir şekilde Çanakkale deniz zaferinden haberdar olduğunu anladığımız Mehmet Âkif, aynı yılın ikinci devresinde Arabistan çöllerinde kaleme alıp da neşretmediği "Çanakkale Şehitlerine" epiğini müjdeleyen yüksek heyecanlı mısralar vücuda getirir. Âkif'in, savaş edebiyatı sahasında telakki etmediğini gördüğümüz "Çanakkale Şehitlerine" destanının aksine; bu parçalar kelimenin tam anlamıyla çarpıcı bir savaş edebiyatı mahsulüdür:

Enin içinde vatan... Kıymayın şu mazlûma,

Hudâ rızâsı için ric'at etmeyin!..

– Korkma!

Cehennem olsa gelen, göğsümüzde söndürürüz;

Bu yol ki Hak yoludur, dönme bilmeyiz, yürürüz!

Düşer mi tek taşı, sandın, harîm-i nâmûsun?

Meğer ki harbe giren son nefer şehîd olsun.

Şu karşımızdaki mahşer kudursa, çıldırsa;

Denizler ordu, bulutlar donanma yağdırsa;

(...)

Değil mi sînede birdir vuran yürek... Yılmaz!

Cihan yıkılsa, emin ol, bu cebhe sarsılmaz!

(...)

Şu karşımızdaki mahşer de öyle haşr olacak.

Yakında kurtulacaktır bu cebhe...

– Kurtulacak?..

Demek yıkılmayacak kible-gâh-ı âmâlim...⁶⁹

Çanakkale'den gelen müspet haber karşısında şairin ruh hâli bir anda değişir. Gerçi "Kurtulacak?" derken soru işaretini ihmal etmese de "Berlin Hatıraları"nın son kısmı ümit

69 Age., s. 83-84. Mehmet Âkif, "Berlin Hatıraları"nı Birinci Dünya Savaşı'ndan evvel tanıdığı ve mühimmat temini göreviyle Berlin'de bulunduğu için tesadüfen karşılaştığı dostu subay Ömer Lütfi Bey'e ithaf etmiştir. Berlin'de iken sık sık sohbet eden ikiliden Âkif'in Çanakkale'nin askeri vaziyetine dair sorduğu sorulara Ömer Lütfi Bey'in karamsar cevaplar vermesi karşısında Mehmet Âkif de bir taraftan müteessir olurken diğer taraftan ümidin yitirilmemesi hususunda inatçı davranmaktadır. Bk. Eşref Edib, *Mehmed Âkif Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, s. 88-90.

zerk eder mahiyettedir. Zaten kamuoyunu müşterek istikamette birleştirmenin bir yolu da ümit beslemekten geçmektedir. Öte taraftan “İstiklâl Marşı”nı müjdeleyen “Korkma!” nidasının ilk yükseldiği nokta da burasıdır. Yukarıdaki pasajı Mehmet Âkif'in Birinci Dünya Savaşı'na ilişkin diğer mısralarından ayrı bir yere koymak mümkündür. Böylesine güçlü bir pasaj hiç şüphesiz Çanakkale deniz zaferi üzerine gelen anlık bir ihsas ve galeyan ile yazılmıştır. Ne var ki Mehmet Âkif'in Birinci Dünya Savaşı devresi şiirlerinde savaşın aktüel akislerini bulmak pek mümkün değildir. Zihni Balkan hezimetinde takılı kalmış intibai veren Âkif, *Sebilürreşad* mecmuasının yazgısıyla birlikte, İttihad-ı İslâm ideallerinin çöllerden gelen isyan haberleriyle safha safha çökmesinin moral bozukluğunu yaşamaktadır. Bizce bu vaziyet onun Birinci Dünya Savaşı verimlerinin neden kısıtlı kaldığını izah eden son parametredir.

Mehmet Âkif'in diğer savaş şairlerinden farkı savaşın en şiddetli anında dahi medeniyet, din, toplum ve insana dair mütalaalarından vazgeçmemesidir. O, harbin günlük vakalarından ziyade maziden ve hâlden aldığı ilhamla geleceğe atıfta bulunmaktadır. Ufkunun harikulâde genişliğiyle pek çok noktadan savaş atmosferinin dışına taşarak merceğini “istikbalin ne şekilde inşa edileceği” konusunda entelektüel hassasiyet gerektiren taraflara tutmaktadır.

3. Millî Mücadele

3.1. Savaş Propagandası

Millî Mücadele'nin 1919 senesinde bilfiil başlaması Mehmet Âkif için bir başka dönemeçtir. Son İslâm ülkesinin mandaterlik tekliflerine maruz kaldığı bir dönemde buna hiddetle itiraz eden Âkif, Millî Mücadele'nin başlangıcı esnasında İstanbul'da devrin İslâm akademisi mahiyetindeki Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye'de başkâtiplik vazifesindedir. Millî hassasiyetinin bir aksülâmeli olarak derhal millî kuvvetlerin toplandığı Balıkesir'e geçen Âkif, gözünü budaktan sakınmayacaktır. Hâlihazırda Millî Mücadele'ye müzaheretini dışa vuran Mehmet Âkif hakkında artık İstanbul'daki Akademi'nin yaklaşımı pek de müspet değildir. Balıkesir'deki Kuvayı Milliye çabalarını takdir eden Mehmet Âkif, Balıkesir Zağanos Paşa Camii'nde 23 Ocak 1920 tarihinde bir vaaz verecektir.⁷⁰

Mehmet Âkif, Zağanos Paşa Camii mevzesine şiirlerinden parçalar okuyarak başlar. Âkif'e göre hâlde hangi milletin mahkemesine koşsanız adalet uyarınca değil de pazınının kuvveti nispetince muameleye tâbi tutulursunuz. Bu nedenle medeniyet hissine iltica etmeyi düşünenlerin sonu hüsrandır. Nitekim Müslümanlar gözlerini açtığında diğer milletleri göklerde uçarken görmüşlerdir. Tayyareler gelip çöldeki masumların tepesine ateş yağdırmaktadır. Memleketimizde Bandırma'dan İstanbul'a kadar ancak adamakıllı vapur işletmek mümkünken Avrupalı milletlerse açık denizde New York'tan dalıp Hamburg'dan çıkmakta; Berlin'den kalkıp Trabzon'a konmaktadır. Batı medeniyetinin muazzam gelişmesinin altında yatan sebep ittihatır.

70 M. Orhan Okay – M. Ertuğrul Düzdağ, “Mehmed Akif Ersoy”, s. 433-434.

Artık bütün işler şirketler, cemiyetler ve milletler vasıtasıyla icra edilmektedir. Fabrikalar, demiryolları, vapurlar, limanlar, hastaneler, camiler, mektepler, ticaretler, toplar, tüfekler ve bilumum cephaneler hep müşterek mesainin mahsulüdür. Hâlbuki Müslümanların acze düşme sebeplerinden en önemlisi kolayca yeis ve ümitsizliğe kapılmalarıdır. Zira çocukluğundan beri her Osmanlı ferdi Avrupa'nın ne denli medenî ve müterakki olduğundan bahisle yetiştirilip fena günlerin geleceği telkinine maruz kalmıştır. Kendisini çabaya sevk edecek telkinler ise hemen hiç görülmemiştir. Böylece kalplere ümitsizlik mayası aşılacaktır. Bu noktada yapılması gereken şey gençlere Avrupalılar ile aramızdaki farkı kapatmaya yönelik bir program sunmaktır. Bin üç yüz sene evvel inmiş ayetlerin nüzul sebebi geçerliliğini korumaktadır. Bu yüzden her bir Müslüman firkacılık ve kavimcilik eksenli fikirlerinden vazgeçmelidir. Artık vatani müdafaa etme safhası gelip çatmıştır. Zaten bugün memleketin aleyhindeki cereyanlar müspet bir hâl alıyorsa bunun bütün sebebi vatani müdafaa istikametinde atılan adımlarla İslâm âleminin Millî Mücadele lehindeki nidalarıdır. Artık düşman namus ve şeref ocaklarının kapısına dayanmıştır. Namert saldırı karşısında çocuk, kadın, erkek, yaşlı herkesin silâha sarılması mucip ve *farzı ayndır*. Bir zamanlar Rumeli'yi bir uçtan bir uca fetheden gazilerin ahfadı sıfatıyla Karesi ahalisi Anadolu'da başlayan mücadelenin öncülüğü unvanına nail olmuştur. Bu büyük gayret inşallah zafere dek sürecektir.⁷¹

Balıkesir'deki faaliyetlerinin ardından İstanbul'a dönen Mehmet Âkif'in merkezinde yer aldığı *Sebilürreşad* mahfili işgalci kuvvetlerin taziyekine ve sansürüne maruz kalır. Bu durumun ortaya çıkışında Mehmet Âkif'in Hindistanlı muharrir ve düşünce adamı Şeyh Müşir Hüseyin Kıdvay'ın İngilizlere hücum edip Anadolu hareketini müdafaa eden yazılarını tercüme etmesinin ve bu eserlerin basılarak Anadolu'ya gönderilmesinin tesiri vardır. Bu muhataralı işi uhdesine alan mahfil ise *Sebilürreşad* mecmuasıdır. Mehmet Âkif'in damadı Ömer Rıza'nın tercümeleri geceleri Necm-i İstikbal Matbaası'nda basılarak büyük bir fedakârlık örneği sergilenmektedir. Aynı mahfil Anadolu postası vazifesi görmekte ve Millî Mücadele'ye katılanların ailelerine yazdıkları mektuplar özel kuryelerle tevzi edilirken Ankara neşriyatından çıkan gazeteler de elden ele dağıtılmaktadır.⁷²

Mehmet Âkif, daha sonra, Ankaradaki Temsil Heyeti'nin daveti üzerine bu kez Anadolu'ya geçmeye karar verecektir. Nitekim 24 Nisan 1920'de Ankara'ya ulaşır. Mehmet Âkif'in muteber bir İslâm münevveri sıfatıyla Millî Mücadele'ye bilfiil iştiraki, kamuoyunda istiklâl mücadelesinin yeni bir İttihatçı teşebbüsü olduğuna dair şüpheleri bertaraf eder.⁷³ Ankara'ya müsaadesiz geçişi sebebiyle Dârü'l-Hikme'deki yüksek maaşlı vazifesinden azledilen Mehmet Âkif, Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın teklifiyle Burdur Mebusu da seçilecektir.⁷⁴ Mehmet Âkif'in Ankara'ya geçişi, başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, Millî Mücadele'nin lider

71 Mehmed Âkif, *Düzyazılar*, s. 439-451.

72 Caner Arabacı, "Millî Mücadelede Akif", *Hakikat Adamı Mehmet Akif'e Armağan*, ed. Mehmet Bayyigit, Konya Nisan 2011, s. 62.

73 M. Orhan Okay – M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmed Âkif Ersoy", s. 434.

74 Agm., s. 434.

kadrosunca büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Mehmet Âkif'in saygın İslâm münevveri sıfatıyla Millî Mücadele'ye iştiraki derhal halka duyurulmaya çalışılır. "İlhamât-ı şâirânesinin menba-ı asili bilhassa hâkimiyet-i diniye ve gayret-i vataniyyesinde olan güzide İslâm Şairi"⁷⁵ olarak nitelenen Âkif, Ankara Hacıbayram Camii'nde bir vaaz verecek ve Millî Mücadele'yi bütün gücüyle destekleyecektir. Ne var ki bu sırada Eşref Edip'in Kastamonu'da bulunması dolayısıyla Hacıbayram vaazını kaydedecek kimse bulunmadığından bu vaazın muhtevasına dair *Sebilürreşad*'da bir metin çıkmamıştır. Burdur mebusu seçilip Büyük Millet Meclisi'nin bir azası olarak irşat ve nasihat heyetlerine katılmayı ihmal etmeyen Mehmet Âkif, Ankaradan sonra Eskişehir, Burdur, Afyon, Antalya mıntıklarına İrşat Heyeti üyesi sıfatıyla giderek vaazlar vermeyi sürdürür. Buralarda Millî Mücadele'nin cihat veçhesine vurgu yapar. Millî Mücadele boyunca henüz buluş çağındaki oğlu Emin'i yanından ayırmayan Mehmet Âkif'in vaazlarına dair evladının izlenimleri dikkat çekicidir:

Mehmet Âkif Millî Mücadele'nin muazzam bir cihat olduğuna halkı o kadar yakından ikna etmişti ki; bu vadide öyle mahirane bir üslûp, öyle candan bir ahenk kullandı ki, Anadolu'nun birçok vilâyetlerinde, kazalarında hattâ nahiyelerinde, camilerde, medreselerde, meydanlarda insan kütlelerine karşı hitap etti. O çok samimî konuşuyor. Doğruyu söylüyordu. Sözleri herkesin üzerinde çok derin tesir ediyor. Onu bir kere dinleyen ve eli silâh tutabilen bütün erkekler ailesiyle vedalaşiyor, evini, karısını, çocuklarını Allah'a emanet ederek cepheye koşuyordu.⁷⁶

Mehmet Âkif, bilhassa bir önceki yılın sonlarında (26 Eylül-4 Ekim 1919 ve 22 Ekim-4 Kasım 1919) Konya dolaylarında patlayan Bozkır isyanlarının ardından tekrar kaynayan mıntıklarda dolaşarak ikna faaliyetlerinde bulunmaktadır. Zira bu dönemde Ankara Hükûmeti asilere irşat ve nasihat heyetleri göndermekte; şayet asiler bu heyetlerin nasihatlerine kulak vermezlerse ikinci metot olarak askerî kuvvet sevk etmektedir.⁷⁷ Bu esnada işgalci devletlerin Damat Ferit Hükûmeti eliyle İstanbul'da verdirdiği Şeyhülislâm Dürrizade Abdullah fetvasıyla Ankara Hükûmeti aleyhindeki teşebbüsü karşısında,⁷⁸ her ne kadar Ankara Müftüsü Rifat Efendi'nin karşı fetvası gelmişse de Düzce, Bolu, Adapazarı, Geyve, Konya, Yozgat, Zile ve

75 Söz konusu haber Millî Mücadele'nin yayın organı mahiyetindeki *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin 28 Nisan 1920 tarihli nüshasında çıkmıştır. Bk. Hasan Babacan, "Mehmet Akif'in Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele Dönemlerindeki Dini ve Siyasi Propaganda Faaliyetleri", s. 310-311.

76 Emin Âkif Ersoy, *Babam Mehmet Âkif*, der. Yusuf Turan Günaydın, 4. bs., Kurtuba Kitap, İstanbul 2017, s. 51. Babası Mehmet Âkif'i mihvere alan hatıratında Emin Âkif Ersoy, Mehmet Âkif'in hitabetine dair şu ilâveyi yapmaktadır: "Fazla bağırıldığı zaman sertleşen gür sesi ile konuşuyor. Çok heyecanlı olduğu bütün hareketlerinden belli oluyordu. İzmir havalisinden sızan kara haberleri vatandaşlarımıza yapılan işkence ve hakaretleri, mülevves çizmeler altında çiğnenen tarihî ve ilâhî mabetlerimizi öyle yanık bir dille ifade ediyor. Bu fecayiî yükler acısı avakıbını öyle acı bir dille tarif ediyordu ki: Ben de dinleyiciler arasında sıkışmıştım." Bk. Age., s. 51.

77 Yaşar Semiz, "Millî Mücadele ve Mehmet Âkif", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 7, (2000), s. 412.

78 1920 yılının ilk aylarında İstanbul'da Şeyhülislâmlık mevkiinde bulunan Haydarizade İbrahim Efendi Millî Mücadele'ye müzahirdir. Ancak İstanbul'daki hükûmetin tazyikiyle istifa edince yerine geçen Dürrizade Abdullah Efendi, 11 Nisan 1920'de millî hareket aleyhine fetva verir. Eşref Edip'in naklettğine göre Mehmet Âkif ve kendisi Anadolu'ya geçmezden evvel Dürrizade'yi Millî Mücadele aleyhinde herhangi bir işe girişmemesi hususunda ikaz etmişlerdir. Bk. Eşref Edib, *Mehmed Âkif Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, s. 110.

Beypazarı derinden kaynamaktadır. Mehmet Âkif de bu noktada devreye girecektir. Zaten Millî Mücadele'nin başından beri Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin İrşat Heyeti üyesi olarak faaliyet gösteren Mehmet Âkif, Meclisin 27 Nisan 1920 tarihli içtımasında kurulan “Encümen-i İrşat ve Heyet-i Nasiha”ya seçilen beş azadan biri olur. Heyetin vazifesi kamuoyunda çatlak seslerin çıktığı yöreleri dolaşarak halkı ikna etmektir. Böylece Mehmet Âkif'in Millî Mücadele mürşitliği vazifesi de resmîleşmektedir. Ne var ki bazı yörelerde aldığı yanıtlardan müteessir olacaktır.⁷⁹ Henüz Millî Mücadele'nin halka yeterince benimsetilemediği kanısına kapılır. Nitekim Millî Mücadele istikametinde yekvücut bir kamuoyu teşkili ve zihni kuvvetlerin birleştirilmesi hususunda büyük eksiklikler vardır. İşte Mehmet Âkif de bu noktada Millî Mücadele'nin *vaiizliği* ve *mürşitliği* mesuliyetini tamamıyla uhdesine alır.

Kaynayan yörelerdeki faaliyetlerinin hemen akabinde Ankara'ya dönen Mehmet Âkif, bu kez propaganda faaliyetleri için Kastamonu'ya gönderilir. Yol üzerinde 15 Ekim 1920 tarihinde Çankırı Ulu Camii'nde bir vaaz vermeyi ihmal etmez. Bu mevizede kâfirlerin köleliğini reddederek hürriyet adına cihat açan Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında bir araya gelmenin ehemmiyetini vurgular.⁸⁰

Millî Mücadele vaizi Mehmet Âkif, 19 Ekim 1920'de bu kez Kastamonu'ya geçer. Bununla beraber Mehmet Âkif'in Kastamonu'ya intikali tesadüfi değildir. Zira daha evvel fiilen başlamış bulunan İstanbul'un işgali hareketi 16 Mart 1920'de resmîleşmiştir. Bu dönemde Mehmet Âkif, Eşref Edip'e artık İstanbul'da barınmanın imkânsızlığından yakılarak halkı tenvir gayesiyle Ankara'ya geçerken dostuna da *Sebilürreşad* klişelerini alarak peşinden gelmesini söyler. Eşref Edip de Mehmet Âkif'in talimatına uyararak deniz yoluyla Kastamonu'ya geçince Ankara'daki Âkif'i bilgilendirir.⁸¹ Bunun üzerine 19 Ekim 1920'de şehre ulaşan Âkif Bey, paramiliter gençlik örgütü Kastamonu Gençler Mahfili mensuplarınca karşılanır.⁸² Daha sonra *Sebilürreşad*'ın Kastamonu'da çıkarttığı 464 numaralı⁸³ ve 25 Teşrinisani 1336 (25 Kasım 1920) tarihli ilk nüshasında Mehmet Âkif'in Kastamonu Nasrullah Camii'nde 19 Kasım 1920 Cuma günü verdiği vaazın metni de yer almaktadır. Mehmet Âkif, İstiklâl Harbi boyunca pek çok vaaz vermekle birlikte Nasrullah Camii'ndeki mevizesi celâdet ve tecessümüyle en dikkat çekici olanıdır.

Mehmet Âkif, Nasrullah Camii mevizesine canavar bir medeniyete dönüşmüş Avrupa'nın mahiyetini gözler önüne sererek başlar. Âkif'e göre Avrupalıların sözleriyle özlerinin bir olmadığı gözden kaçırılmıştır. Avrupalıların Müslümanlara karşı da katı bir kını vardır. Dinsiz gözükp vicdan hürriyetini vurgulayarak Doğuluları taassupla itham etseler de hakikatte

79 Erdoğan Kul, “Mehmet Âkif'in Millî Mücadele Çizgisindeki Eylemleri ve Millî Mücadele Duyarlılığının Şiirlerine Yansıması”, *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, IX/1, (2016), s. 79-80.

80 Agm., s. 80.

81 Abdullah Uçman, “Mehmet Âkif'in Millî Mücadele Yıllarındaki Mev'izeleri”, *Millî Kültür (Mehmet Âkif Ersoy Özel Sayısı)*, 55, (Aralık 1986), s. 53-54.

82 Yaşar Semiz, “Millî Mücadele ve Mehmet Akif”, s. 417. Mehmet Âkif'in Kastamonu günleri aynı yılın 25 Aralığına dek sürecektir.

83 *Sebilürreşad*'ın 465 ve 466 numaralı nüshaları da Kastamonu'da basılacaktır. Dergi 467. sayıdan itibaren Ankara'ya dönecektir.

dünyada tek mutaassıp millet Avrupalılardır; hattâ Avrupalılardan daha mutaassıbı varsa o da Amerikalılardır. Bu noktada Prusya seyahatinden bir anekdota yer veren Mehmet Âkif, Alman Meclisi'ndeki Katolik vekillerin Prusya'nın Türk ve Müslüman Osmanlılarla ittifak akdetmesi karşısında kıyamet kopardıklarını belirtir. Avrupalıların Müslümanlara yönelik önyargılarına dramatik bir örnek de yine aynı savaş dönemine (1917) aittir. Kayser, İstanbul'a geldiği vakit tüm Müslümanlar Halife'nin müttefiki sıfatıyla büyük hürmet göstermiş ve İstanbul camilerinin minareleri kandillerle süslenmiştir. Hâlbuki Filistin Cephesi bozulup da Kudüs İngilizlerin eline geçince bir kısım Almanlarla Alman'dan başka bir şey olmayan Avusturyalılar, mukaddes şehrin dindaşlarının eline geçmesi dolayısıyla şenlikler tertipleyerek evlerini elektrik fenerleriyle donatmışlardır. Âkif'e göre Avrupalılar ve Amerikalılar doğuştan başlayarak evlâdının kulaklarına dinî ve millî telkinlerde bulunmakta ve resim, şiir, roman, gazete vasıtasıyla sürekli dinî ve millî hisleri ihya etmektedirler. Bundan dolayı Batıların Doğuluları sevme ihtimali yoktur. Âkif'in düşüncesine göre Osmanlı Müslümanlarının bir zamanlar üç büyük kıtaya hâkimiyet salması, Akdeniz ile Karadeniz'i göl hâline dönüştürmesi ve Viyana önlerinde konuşularak Hint denizlerinde seyrişer etmesi hep İslâm'ın kaynaştırıcı harcı sayesinde. Öyle ki İslâm sayesinde Boşnak Slavlığı, Arnavut Latinliği ve Pomak Bulgarlığı aynı çatı altında kendi kavmiyetlerini bir kenara atarak toplanabilmiştir. Ne var ki Avrupalılarca ekilen fitne ve fesat tohumları filizlenip dallanmaya başlayınca İslâm'ın ittihat rabitaları gevşemeye başlar. Düşmanların kaleyi içten fethetmeye koyulduğunu ifade eden Âkif, bağımsız ve azade Müslümanların bugün yalnızca Asya'daki küçük bir kara parçasına mahkûm kılındığından yakınmaktadır. Âkif'e göre Havran, Yemen, Şam, Kürt, Arnavut meseleleri hep bu istikamette tahrik edilmiştir. Şimdiki zamanda ise Adapazarı, Düzce, Yozgat, Bozkır, Biga, Gönen ve Konya isyanları hep o "melun düşman"ın işidir. Artık aklı başa devşirme vakti gelmiştir. Zira şimdiye dek kaptırılan memleketlerin Müslüman ahalişi hep kalan topraklara göç edebilmişlerdir. Fakat bu kez de akıbet felâket olursa artık çekilecek yer kalmamıştır. Mehmet Âkif, çizdiği dehşet verici tabloyla dinleyicileri sarsarken aynı zamanda Sevr'in nasıl bir idam fermanı olduğu üzerinde ısrarla durmaktadır. Anadolu'yu gezerek kamuoyunu yoklayan Mehmet Âkif, okumuş tabakanın yüzeysel de olsa Sevr'e dair bir kanaate sahip olduklarını fakat avam tabakasının mevzunun vahametinden tamamen bihaber bulduklarını tespit etmiştir. Avutucu rüyalar karşısında ikazda bulunan Mehmet Âkif, Sevr'in neticesinde elde avuçta hiçbir şey kalmayacağını bildirir. Birinci Dünya Savaşı'nda yorgun düşmüş İngilizler, Sevr sayesinde düşük maliyetle yüksek kâr peşinde koştuklarından bir taraftan Ermeni ve Rum çetelerini teçhiz ederken öte taraftan Türkleri, Müslümanları birbirine kırdırarak iç karışıklıkları tahrik etmektedirler. Mamafih düşmanın Anadolu içlerinde kışkırttığı isyanlar sayesinde Yunan ordusu ilerleme imkânı bulmuştur. Âkif'e göre İngilizlerin Osmanlı Devleti karşısında azimkâr bir tahrip politikası yürütmesinin bir diğer sebebi de dünyada kalan son müstakil İslâm ülkesinin diğer Müslümanlara âdeta kötü örnek teşkil etmesidir. Bu noktadan itibaren bir anda hitabın dozajını yükselten Mehmet Âkif, Türklerden istenenin filan vilâyet veya sancak olmadığını bizatihi "başımız, boynumuz, hayatımız, saltanatımız, devletimiz, hilâfetimiz, dinimiz ve imanımız" olduğunu beyan eder. Birinci Dünya Savaşı'ndan hatırı sayılır tahribat ve

zayıfla çıkan emperyal devletler hâlihazırda evvelâ Yunan ordusu ve ikinci olarak iç isyanlar yoluyla Osmanlı ülkesine el uzatmaktadır. İkincisi olmasa ilkinin kıymeti yoktur. Âkif'e göre bir zamanlar on beş milyon Müslüman'ın yaşadığı mamur Endülüste artık tek bir Müslüman'ın dahi yaşamadığı ve etrafa çan kulelerinden teslis velleleleri yayıldığı hatırlanırsa İslâm'ın son sığınağını savunmak zarureti daha iyi anlaşılır.⁸⁴

Sebilürreşad'ın Nasrullah Camii mevzesine yer verdiği nüshasının sonunda ise bir rica pasajı yer almaktadır. Bu pasajda *Sebilürreşad*'ın Anadolu'da çıkan ilk nüshasından örneklerin kaymakam, vali ve müftülere yeterince gönderildiği ifade edilmekte ve Mehmet Âkif'in mevzesinin gerek diğer matbuat organlarıncı basılması gerekse de cami gibi içtima yerlerinde yüksek sesle okunması istenmektedir. Çünkü böylesi bir vazife dinî vecibe hükmündedir.⁸⁵ Nitekim vecibeye riayet eden idarî, dinî ve askerî erkândan kişilerin Mehmet Âkif'in bu mevzesinin bastırılarak geniş kitlelere ulaştırılmasına mesai harcadığı görülecektir. İlk aksülâmel de El-Cezire Cephesi Kumandanı Nihat Paşa'nın çektiği telgraftır. *Sebilürreşad* mecmuasının 17 Şubat 1337 (1921) tarihli 468. sayısında yayımlanan telgrafta mevze metninin Elazığ, Diyarbakır, Bitlis ve Van vilâyetlerinde dağıtılmak üzere teksir edildiği belirtilmekte ve askeri manen takviye eden yönüne vurgu yapılmaktadır.⁸⁶

Büyük Millet Meclisi'nin İrşat Encümeni'nde yer alan Mehmet Âkif'in Nasrullah Camii mevzesi kitapçıklar hâlinde dağıtılarak aslî gaye olan kamuoyunun birliği ve halkın da Millî Mücadele çatısı altında toplanması hedeflenmektedir. Bu hedef doğrultusunda kuşkusuz Mehmet Âkif'ten daha muteber ve mutemet bir şahsiyet bulmak da kolay değildir.

Mehmet Âkif Kastamonu'da *Açıksöz* gazetesinde de yazılar yazarak fikirlerini yayma gayretini ihmal etmez. Halkı ikaz ederek Millî Mücadele'ye desteğe çağırır. Adeta cehalet, bilgisizlik, şuursuzluk ve tembelleğe savaş açmıştır. Mehmet Âkif'in *Açıksöz* gazetesindeki yazıları millî birlik üzerine inşa edilmektedir.⁸⁷

Nasrullah Camii mevzesinin akabinde Kastamonu kazalarında da vaazlar veren Mehmet Âkif, İslâm'ın şaşalı çağlarına uzanmakta ve mazi mitosunu harekete geçirmektedir. Millî vaiz Âkif, Kastamonu kazalarında verdiği mevzelerinde, ilk İslâm fütuhâtı ve gazilerin fedakârlığı teması ekseninde anekdotlar zikrederek zihinleri uyandırmaya çalışmakta ve yok oluşun kapıya dayandığını tekrar vurgulamaktadır. Âkif'e göre İslâm'ı yekpare bir akide olarak almayıp yalnızca belli veçhelerini uygulamak da büyük bir hatadır. Nasıl ki namaz kılmakla zekât borcu ödenmezse hacca gitmekle de cihat borcunu ödemek imkânsızdır. Ne var ki Müslümanlar arasında tefrikanın ölçeği ürkütücüdür. Âkif'e göre Müslümanların birbirine karşı duyduğu kayıtsızlıktan ötürü İngiliz finansmanı ve mühimmatıyla mücehhez Yunan çeteleri Aydın ve Bursa'yı yakarak

84 Mehmed Âkif, *Düzyazılar*, s. 452-484.

85 Abdullah Uçman, "Mehmet Âkif'in Millî Mücadele Yıllarındaki Mev'izeleri", s. 55.

86 Telgraf metni için bk. Yaşar Semiz – Osman Akandere, "Millî Mücadele'de Mehmet Akif (Ersoy) Beyin Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVIII/54, (2002), s. 924, 50. dipnot.

87 Abdurrahman Güzel, "İstiklâl Savaşı'nda Mehmed Akif", *Türk Kültürü*, 284, (Aralık 1986), s. 16.

Anadolu'nun göbeğine sokulmaktayken birtakım kendisini bilmezler de “Halife ordusu geliyor.” diye karşılamaya hazırlanmaktadır. Müslümanların bu safdilliliğine harikulâde bir örnek ise Birinci Dünya Savaşı tecrübeleridir. Zira evvelki savaşta İtilâf Devletleri, sömürgelerinden zorla kopartıp getirerek cepheye sürdüğü Müslüman askerlere kendilerinin Halife'yi kurtarmak için savaştıklarına ve Halife'nin dostu olduklarına dair propaganda yürütmüş; bu propaganda başarılı da olmuştur. Velev ki savaşmaya yanaşmayan Müslüman müstemleke askeri çıkar diye önlemini de almışlardır. Zira canını dişine takarak savaşmayan çıkarsa kolonide kalan ailesinin emniyetiyle tehdit edilmektedir. İşte İslâm'ın son nirengi noktası Osmanlı Müslümanları da bu itibarla ülkelerine sahip çıkmakla mükelleftir. Aksi takdirde din, iman, ırz, namus, evlât, ayal namına hiçbir şey kalmayacaktır.⁸⁸

Mevizelerin akabinde Ankara'ya dönen Mehmet Âkif, Eşref Edip'le beraber Mustafa Kemal Paşa ile de bir görüşme gerçekleştirir. Mustafa Kemal Paşa da Mehmet Âkif'in millete manevî gıda olan faaliyetlerini takdir etmektedir.⁸⁹ Millî Mücadele'nin bu devresinde 10-24 Temmuz 1921 tarihlerinde Yunanlıların ileri harekâtı karşısında Meclis'in Kayseri'ye nakli teklif edilmektedir; Mehmet Âkif ise aynı fikirde değildir. Buna göre Eşref Edip, Millî Mücadele'nin mühim bir yayın organı vasfı kazanan, *Sebilürreşad*'ın klişelerini Kayseri'ye götürerek buradan neşriyatı sürdürecektir ve nihai galibiyetin elde edilmesiyle Ankara'ya dönecektir.⁹⁰ Böylece Âkif, *Sebilürreşad* aracılığıyla şecaat zerk eden yazı ve şiirlerini neşretmeyi sürdürmektedir.

1922 senesi Büyük Taarruz'a hazırlıkla geçerken orduya moral maksadıyla Meclis'in 29 Temmuz 1922 tarihli celsesinde bir mebusan heyetinin cepheyi dolaşarak askeri motive etmesi kararlaştırılır. Ali Fuat Paşa riyasetindeki heyette tabii ki Mehmet Âkif de yer almaktadır. Mebusan heyeti o yıl 4 Ağustos'a tekabül eden Kurban Bayramı'nı muharip askerlerle birlikte geçirmek üzere yola koyulur. 2-9 Ağustos 1922 tarihlerinde cepheyi dolaşan Âkif, askerin muntazam duruşu ve cesaretine hayran kalır. Askere cesaret ve heyecan veren nutuklar irat eder.⁹¹

Millî Mücadele'de işlerin iyiye gittiği ve İngiltere başta olmak üzere barış görüşmelerinin başlaması ihtimali karşısında hem pan-İslâmist bir mahfil görünümü arz eden hem de keskin bir İngiliz karşıtı profil çizen *Sebilürreşad* da kısmen kenara itilecektir. Zaten *Sebilürreşad* mecmuası normal bir günlük gazetenin yalnızca bir ayda aldığı nakdî yardımı ancak bütün bir Millî Mücadele boyunca alabilmiştir. Günde 3500 nüsha basan mecmua, bunlardan 3000 tanesini sahibine ve 500'ünü de Hükûmete dağıtmaktadır. Bununla birlikte Meclis'te 7 Ekim 1922 tarihli bütçe tartışmaları sırasında basına verilen nakdî yardımın kesilmesine karar verilir. Böylece daha evvel haftalık yayınlanan *Sebilürreşad* mecmuası da aylık ve iki aylık gecikmelerle çıkmaya başlar.⁹²

88 Mehmed Âkif, *Düzyazılar*, s. 485-529.

89 Caner Arabacı, “Millî Mücadelede Âkif”, s. 77.

90 Kastamonu'dan sonra 467. sayıdan itibaren Ankara'da çıkan *Sebilürreşad*'ın yalnızca 24 Eylül 1921 tarihli 490. sayısı Kayseri'de çıkacaktır. Daha sonra tekrar Ankara'ya dönülür. *Sebilürreşad*'ın Ankara devresi 3 Şubat 1921-22 Nisan 1923'tür. Mecmua bilâhare İstanbul'a taşınacak ve 16 Mayıs 1923'ten 5 Mart 1925'te Takrir-i Sükûn Kanunu ile kapatılana dek yayın macerasını sürdürecektir. Bk. Adem Efe, “Sebilürreşad”, s. 252.

91 Yaşar Semiz, “Millî Mücadele ve Mehmet Akif”, s. 464-466.

92 Caner Arabacı, “Millî Mücadelede Âkif”, s. 79-80.

Millî Mücadele'nin müspet şartlarda devam ettiği bir merhalede gelişen bu tavırda propaganda faaliyetini yürüten basın organlarının azımsanmayacak maliyetlerinin tesiri vardır. Propaganda ihtiyacının azaldığı ilk fırsatta basın organları kendi yağlarıyla kavrulmak üzere azat edilmiştir.

Mehmet Âkif'in Millî Mücadele mevzeleri değerlendirilirse sık sık mazi mitosundan istifade ettiği görülmektedir. Gerek Osmanlı tarihi gerekse de İslâm tarihinden seçilmiş şan ve şeref dolu günlerin yâd edildiği maziye dair enstantanelerle kolektif bir özgüven aşılanmaktadır. Safha safha gerileyen Doğu dünyası artık uçurumun eşiğinde durmaktadır. Balkan Harbi mevzelerinde de benzer bir temayı payanda olarak alan Mehmet Âkif'in facia ikazları bu kez bıçağın kemiğe dayandığı anda yükseldiğinden daha da tesirli olmaktadır. Zira Balkan faciasından kaçıp İstanbul'a veya Anadolu'ya göç etmek mümkün olmuştur. Ne var ki bu kez iltica edecek en küçük bir sığınacağın kalmaması dolayısıyla Türkler için izmihlâl tehlikesi ortaya çıkmıştır. İzmihlâlê uğramamak için çaba sarf eden güçler ise İngiliz kışkırtmalı iç isyanlarla boğuştuğundan bir türlü Yunan tehlikesini savuşturamamaktadır. Bu itibarla zaferin ve halâsın yolu da millî ittihat ve yekpare bir kamuoyundan geçmektedir. Zira iç isyanlar olmasa Yunan tehlikesi derhal bertaraf edilecektir. Emsal de hazırdır: Anadolu'nun doğusunda elde edilen başarılar isyancı mıntikalara emsal teşkil etmeli ve hizipçilik tuzağına düşmeden Millî Mücadele'nin yürütücüleri desteklenmelidir. Böylece savaş propagandasının mihverine *hizipçilik karşıtlığı* oturmaktadır. Mehmet Âkif, ittifakların değişen tabiatına da temas etmektedir. Osmanlı Devleti'nin sabık müttefiki Prusya İmparatorluğu artık tarihe karıştıktan sonra Almanya'ya dair eleştirel bir tavır takınmak da pekâlâ kolaydır. Bu noktada eski müttefik Prusya'ya tenkitler getiren Mehmet Âkif, Avrupalıların zahiren dost gözükseler de özlerinin bir çeşit Hristiyan medeniyetine müstenit olması sebebiyle hiçbir vakit Müslümanlar lehine harekette bulunmayacaklarına emindir. Avrupa'yı tek bir cephe olarak İslâm'ın karşısına koyan Âkif, Batılı ülkelerin mandaterliğine yanaşan izan dışı tekliflere atıfta bulunarak Müslümanları son bir kıyama davet etmektedir. Trajik Endülüs örneğini serdetmesi de bundandır. Millî Mücadele'nin “ya ihya ya mahvoluş” istikametinde icra edildiği mesajını mevzelerinin derin tabakasına yerleştiren Mehmet Âkif'in Millî Mücadele vazilliği bilhassa *Sebilürreşad* mecmuasının bu mevzeleri basması ve mevzelerin cephedeki asker ile cephe gerisindeki halka yüksek sesle okunup broşürler hâlinde dağıtılmasıyla da Millî Mücadele savaş propagandasının önemli bir cihetidir.

3.2. Savaş Edebiyatı

Mehmet Âkif'in Millî Mücadele esnasında *Sebilürreşad*'da yayınlamaya başladığı ve daha sonra, 1924'te, *Safahat*'ın altıncı kitabı olarak çıkan *Asım*'a da aldığı parçalardan bazıları onun Millî Mücadele yıllarındaki ruh hâlini yansıtmaktadır. Buna göre Balkan Harbi ile Birinci Dünya Savaşı'nda “Türk” lafzından imtina eden şair, artık İslâm'ın son kalesi olarak Anadolu'nun kalması itibarıyla “Türk” kelimesini kullanmaktadır. Ardışık harplerin ardından felâketin eşiğine sürüklenen Müslüman Türkler için geleceğe dair kötümser bir bakışın egemen olduğu sıralarda şair de gazi ataları yâd etmektedir:

Nerde Ertuğrul'u koynunda büyütmüş obalar?

Hani Osman gibi, Orhan gibi gürbüz babalar?

Hani bir şanlı Süleyman Paşa? Bir kanlı Selîm?

Âh, bir Yıldırım olsun göremezsin, ne elim!⁹³

Asım'ın son kısmı mütalâa edildiğinde Mehmet Âkif'in kesintisiz savaşların yarattığı tahribatı ve trajediyi ne denli içli şekilde işlediği görülecektir. Öte taraftan aynı Âkif'in Millî Mücadele sürerken kaleme aldığı manzumelerde muharip ruhu kıracak bir ifadeden çekindiği de anlaşılmaktadır. Yukarıdaki mısraları bir ümitsizliğin mahsulü olarak almak kâfi değildir. Zira gazi atalar kültürüne atıfta bulunmakla çaresizlik muhitinde ihtiyaç duyulan hasbî ve ideal şahsiyetlere birer prototip de sunulmaktadır.

Mehmet Âkif'in Millî Mücadele'ye dair kaleme alıp *Sebilürreşad*'da neşrettiği şiirleri 1933 yılında *Safahat*'ın yedinci ve son kitabı olarak çıkan *Gölgeler*'de yer almaktadır. Âkif "Süleyman Nazif'e" şiirinde millî faaliyetlerinden ötürü Malta'ya sürülen samimî dostu Nazif'in yüz yıllarca beklemeye hazır bir iman tasavvurunu hatalı bulmaktadır. Müslümanların beklemeye değil Haçlılar karşısında özgüvenle mücadeleye ihtiyacı vardır:

Saldırsa da kırk Ehl-i Salib ordusu kol kol,

Dört yüz bu kadar milyon esir olmaz, emîn ol.⁹⁴

15 Nisan 1921 tarihli yukarıdaki "Süleyman Nazif'e" şiirinde Ankara'daki Birinci Meclis'e duyulan itimadın izleri hissedilmektedir. Buna mukabil henüz Millî Mücadele'nin askerî cephesindeki gelişmeler müphemdir. Yine de bıçağın kemiğe dayandığı anda bir halâs ümidi doğmuştur. Düşmanı Haçlı şövalyeleriyle özdeşleştiren Âkif, aynı zamanda kadim bir İslâmî mitosu da diriltmektedir. Hemen sonraki "Bülbül" şiirinde ise aynı mitosu daha da teşrifatla takdim etmektedir:

Hayâlimden geçerken şimdi; fikrim hercümerc oldu,

Selâhaddîn-i Eyyübi'lerin, Fâtih'lerin yurdu.

Ne zillettir ki: Nâkûs inlesin beyninde Osman'ın;

Ezan sussun, fezâlardan silinsin yâdı Mevlâ'nın!

Ne hicrandır ki: En şevketli bir mâzî serâb olsun;

O kudretler, o satveler harâb olsun, türâb olsun!

Çökük bir kubbe kalsın ma'bedinden Yıldırım Hân'ın;

Şenâatlerle çiğnensin muazzam kabri Orhan'ın!⁹⁵

93 Mehmet Âkif Ersoy, *Asım*, haz. Fazıl Gökçek, 2. bs., Dergâh Yayınları, İstanbul Ocak 2010 s. 42-43.

94 Mehmet Âkif Ersoy, *Gölgeler*, haz. Fazıl Gökçek, 2. bs., Dergâh Yayınları, İstanbul Şubat 2011, s. 47.

95 *Age.*, s. 50.

İslâm gazilerinin hatıralarına telmihte bulunan Mehmet Âkif, Haçlı muhasımlara en sert cevabı vermektedir. Şair, 7 Mayıs 1921'de *Sebilürreşad*'da neşrettiği şiirine şu dipnotu düşmüştür: "Bu manzume yazılırken Yunan istilâsı altındaki topraklarımıza, hususiyile Bursa'ya dâir elim haberler geliyordu; tetkikine de imkân yoktu."⁹⁶ Dipnottan da anlaşılacağı üzere müphem bir atmosferin mahsulü olarak "Bülbül" şiiri atalar temiyile son bir mukavemete çağrıda bulunmaktadır.

Millî Mücadele'nin şüphesiz en etkili şiiri "İstiklâl Marşı"dır. "İstiklâl Marşı"nın tam bir savaş edebiyatı mahsulü olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Henüz 1920 senesi sonlarında Maarif Vekâleti'nin tertiplelediği millî marş müsabakası için gönderilmiş 724 şiir arasından finale kalan 6 tanesini münasip bulmayan Maarif Nazırı Hamdullah Suphi Bey, Mehmet Âkif gibi millî mefkûreyi en iyi terennüm edecek bir şairin sırf para mükâfatından ötürü müsabakadan imtina etmesine hayıflanarak şaire telgraf çeker. 2 Şubat 1921 tarihli telgrafta millî bir marşın kamuoyunu seferber edici yönüne temas eden Hamdullah Suphi Bey "memleketi bu müessir telkin ve tehyiç vasıtasından mahrum bırakmamanızı rica ve bu vesile ile en derin hürmet ve muhabbetimi arz ve tekrar eylerim efendim."⁹⁷ demektedir. Nihayet Âkif'in kaleminden çıkan on kıtalık marş 17 Şubat 1921'de hem *Sebilürreşad* hem de *Hâkimiyet-i Milliye*'de baş sayfadan özel çerçeve içerisinde yayınlanır. Sonrasında Maarif Nazırı Hamdullah Suphi Bey tarafından millî marş müsabakası finalisti diğer altı şiirle mukayese suretiyle mebuslara takdim edilen şiir, 12 Mart 1921'de resmen millî marş seçilir.⁹⁸ İstiklâl şiiri müsabakasının finalistlerinden biri olan Mehmet Muhsin, savaş edebiyatı vadisindeki şiirlere ihtiyaç duyulduğunda Mehmet Âkif'in ne denli mühim bir vazifeyi üstlendiğine temas eden bir yazı kaleme almıştır:

Anadolu'yu kavuran zulüm ateşlerine karşı tam on senedir ki anûd ve mühmel bir ebkemiyyet ile sustular ve hâlâ susuyorlar. Bazı âsâr ve dimağlar müstesna olarak hiçbirisi ne şu kıyam-ı milliyî teşci' edecek müheyyic bir kaside-i kin ne de ilahî bir aşk-ı millînin vecd-i ilhamıyla alevler saçacak bir şiir-i intikam, ne de ruhları tutuşturacak müessir bir neşide-i gazab vücuda getiremediler.⁹⁹

Aynı yazının devamındaki tespite göre Mehmet Âkif Bey ve "birkaç şikeste-i ruh şairler ise vatan kâbesinin eşliğine kapanmış ilhamıyla daima bir bedîa-i şiir ve elemle inleyip durmaktadırlar." Dolayısıyla Mehmet Âkif gibi tekellüfsüz söyleyiş ve estetik cihetlerinden son derece mahir şairler çıkarak Millî Mücadele'nin edebiyattaki akislerinin niteliğini de oldukça artırmaktadırlar.¹⁰⁰ Bu meyanda Âkif'in mücessem marşındaki gür ses, külfetsiz söyleyiş, davudî haykırış ve hakikatli duruş Türk savaş edebiyatının zirve mısralarını teşkil etmektedir.

96 Age., s. 51.

97 Söz konusu telgrafın metni için bk. *Millî Mücadele'de Mehmet Akif Ersoy ve İstiklâl Marşı*, haz. Nihan Altınbaş, TBMM Basımevi, Ankara Mart 2015, s. 10.

98 Yaşar Semiz, "Millî Mücadele ve Mehmet Akif", s. 452-456.

99 *Öğüd*, No 557, (16 Kânunusani 1921)'den aktaran Caner Arabacı, "Millî Mücadelede Âkif", s. 79-80.

100 Millî marşın tespiti için başvuran ve finale kalmaları hasebiyle bugün hatırlanan Hüseyin Suad, A. S. (İsim tespit edilemedi. H. U.), Kemaleddin Kâmi, İskender Hâkî, Muhiddin Baha ve Mehmed Muhsin'e ait şiirler de savaş edebiyatı vadisinde kaleme alınmışlardır. Ne var ki bu isimlerin manzumeleri, tüm iyi niyetleri ve vatanperverane ifadelerine

“Kahraman Ordumuza” ithafı “İstiklâl Marşı”nın kabul edildiği ay içerisindeki vakalar ekseriyetle Yunan kuvvetleri lehine cereyan eder. Böyle bir muhitte *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin 28 Mart 1921 tarihli nüshasında Mehmet Âkif'in “Berlin Hatıraları” şiirinden pasajlar derç edilmektedir. Çanakkale Muharebeleri'nin devam ettiği ve henüz deniz zaferinin elde edilmediği sırada, pek çokları için bedbin bir atmosferde kaleme alınmış bir şiirin neşri ile açıkça Millî Mücadele'nin de bir Çanakkale zaferine dönüşeceğine beslenen itimat açığa vurulmaktadır; muhariplerdense sebatı kesmemeleri ve mücadeleyi sonuna kadar sürdürmeleri, tekrardan talep edilmektedir.¹⁰¹

Mehmet Âkif'in Millî Mücadele esnasında bir marş güftesi daha kaleme aldığı bilinmektedir. 1921 veya 1922 senesinde yazılan ve *Safahat*'ta yer verilmeyen “Ordunun Duası”nda dinî motifler ile İslâm'la muhtelit Türklük vurgusu öne çıkmaktadır:

Yılmam ölümden, yaradan, askerim;
Orduma “gâzi” dedi Peygamberim.
Bir dileğim var, ölürüm isterim:
Yurduma tek düşman ayak basmasın
Türk eriyiz, silsilemiz kahraman...
Müslümanız, Hakk'a tapan Müslüman.
Putları Allah tanıyanlar, aman,
Mescidimin boynuna çan asmasın.
Millet için etti mi ordum sefer,
Kükremiş arslan kesilir her nefer,
Döktüğü kandan göğe vursun zafer,
Toprağa bir damlası boş akmasın.¹⁰²

Millî Mücadele'nin zaferle sona ermesinden sonra tarihî vazifesini ifa etmiş bulunan Birinci Meclis'in kendisini feshetme kararı üzerine 21 Mart 1923'te Burdur Mebusluğu görevi biten Millî Mücadele vaizi ve şairi Mehmet Âkif Bey de aile efradıyla İstanbul'a dönecek ve millî vazifesini muvaffakiyetle yerine getirmiş olacaktır.

karşın, kifayetsiz kalmaktadır. En aslı millî ihlaslar bakımından Mehmet Âkif'in ihatalı ifadesinin seviyesine diğer isimler çıkamamaktadır. Keza finalist şairler arasında şiiriyet bakımından güçlü örneklerle tesadüf edilmemektedir. Yine Mehmet Âkif gibi diğer şöhretli isimlerin müsabakaya katılma noktasında tereddüt etmelerinde ısmarlama şiir argümanı etrafında cereyan edecek olası tartışmalardan masun kalmaya çalışmaları da rol oynamış olabilir. Bu konuda bk. Saadetin Yıldız, “Harp Edebiyatı Ürünü Olarak İstiklâl Marşı ve Altı Şiir”, *Türk Harp Edebiyatı Konulu I. Uluslararası Türkiyat Sempozyumu 1-3 Kasım 2013*, Berikan Yayınevi, Ankara 2014, s. 575-584.

101 D. Mehmet Doğan, “Çanakkale Edebiyatı ve Mehmed Âkif”, *TYB Akademi 100. Yılında Çanakkale Zaferi/Edebiyatı*, 14, (Mayıs 2015), s. 12.

102 Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 567.

Sonuç

Bilfiil on seneyi aşkın bir mücadele devresinde faaliyette bulunan Mehmet Âkif'in şahsiyeti savaş gibi yıkıcı bir atmosferde çok daha mükemmel şekilde ortaya çıkmaktadır. Zira "İstiklâl Marşı" şairinin milli kamuoyunu uyandırarak zulüm ve tehlike karşısında aynı istikamette çaba sarf etmeye davet eden savaş edebiyatı ve propagandası istikametindeki faaliyetlerinin derin bir iz bıraktığı bugün daha iyi anlaşılmaktadır. Şüphesiz ki Mehmet Âkif sıradan bir savaş şairi değildir. Onun savaş edebiyatı mahsullerinde muazzam bir entelektüel hassasiyet vardır. Savaşa yönelik bakış açısı ise tamamen hususîdir. Bu durumu *Safahat*'a almadığı savaş edebiyatı mahsullerinden çıkarmak mümkündür. Yine de Âkif'in başlı başına bir "İstiklâl Marşı" dahi Türk savaş edebiyatının şahikasıdır. Bütün bir hengâmeyle geçen on yılı aşkın zaman zarfında yalnızca "İstiklâl Marşı"nı vücuda getirmiş olsaydı bile Mehmet Âkif'in Türk savaş edebiyatı sahasındaki mevki muazzam olabilirdi. O ise şairliğinin yanı sıra vaizlik, muharrirlik ve mebusluk vazifeleriyle de fedakârlıkta bulunarak millî halâsa uzanan yolun kilometre taşlarından biri olmuştur.

KAYNAKÇA

- Akça, Nesime Ceyhan, "Balkan Savaşı ve Mehmet Akif", *Yedinci Uluslararası Atatürk Kongresi 17-22 Kasım 2011*, I, haz. Orhan Neçare, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015, s. 273-286.
- Alagöz, Sabri İbrahim, "Mehmet Akif Ersoy'un 'Safahat'ında Balkan Savaşları ve Bulgaristan Müslümanlarının Dinsel ve Kimlik Direnişi", *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011*, haz. Mehmet Ersan – Nuri Karakaş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 331-335.
- Arabacı, Caner, "Millî Mücadelede Akif", *Hakikat Adamı Mehmet Âkif'e Armağan*, ed. Mehmet Bayyigit, Konya Nisan 2011, s. 50-91.
- Ayvazoğlu, Beşir, *Edebiyatın Çanakkale'yle İmtihanı*, Kapı Yayınları, İstanbul Mart 2015.
- Babacan, Hasan, "Mehmet Akif'in Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele Dönemlerindeki Dini ve Siyasi Propaganda Faaliyetleri", *Uluslararası Mehmet Âkif Ersoy Sempozyumu Sanatı-Kişiliği-Millî Mücadeledeki Yeri 11-13 Mart 2011*, haz. Mehmet Narlı vd., Balıkesir Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Balıkesir 2011, s. 299-316.
- Doğan, D. Mehmet, "Çanakkale Edebiyatı ve Mehmed Âkif", *TYB Akademi 100. Yılında Çanakkale Zaferi/Edebiyatı*, 14, (Mayıs 2015), s. 11-18.
- _____, "Çanakkale Şehidlerine Şiirin Yazılışı", *TYB Akademi 100. Yılında Çanakkale Zaferi/Edebiyatı*, 14, (Mayıs 2015), s. 19-28.
- Duman, Harun, "Savaş Edebiyatı Cephe Gerisinin Mücadelesidir", *Türk Edebiyatı*, 468, (Ekim 2012), s. 4-8.
- Efe, Adem, "Sebilürreşâd", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXVI, (2009), s. 251-253.
- Ersoy, Mehmet Âkif, *Âsım*, haz. Fazıl Gökçek, 2. bs. Dergâh Yayınları, İstanbul Ocak 2010.
- _____, *Hâtıralar*, haz. Fazıl Gökçek, 2. bs., Dergâh Yayınları, İstanbul Aralık 2010.
- _____, *Gölgeler*, haz. Fazıl Gökçek, 2. bs., Dergâh Yayınları, Şubat 2011.
- _____, *Hakkın Sesleri*, haz. Fazıl Gökçek, 2. bs., Dergâh Yayınları, İstanbul Haziran 2011.
- _____, *Safahat*, haz. M. Ertuğrul Düздаğ, 8. bs., Çağrı Yayınları, İstanbul 2011.
- Ersoy, Emin Âkif, *Babam Mehmet Âkif*, der. Yusuf Turan Günaydın, 4. bs., Kurtuba Kitap, İstanbul 2017.
- Eşref Edib, *Mehmed Âkif Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, haz. Fahrettin Gün, 2. bs., Beyan Yayınları, İstanbul Şubat 2011.
- Güzel, Abdurrahman, "İstiklâl Savaşı'nda Mehmed Akif", *Türk Kültürü*, 284, (Aralık 1986), s. 13-20.
- Jowett, Garth S. – Victoria O'Donnel, *Propaganda and Persuasion*, Fifth Edition, Sage Publications, Washington 2012.
- _____, *Propaganda ve İkna*, çev. Rana Kahraman Duru vd., Artes Yayınları, İstanbul Temmuz 2017.
- Kon, Kadir, *Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'daki Müslüman Esir Kampları (1914-1918)*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2011.
- _____, "Yeni Bilgiler Işığında Mehmed Akif'in (Birinci Dünya Savaşı'nda) Almanya Seyahati", *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Milli Birlik ve Bütünlük Sempozyumu*, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayını, İstanbul Ekim 2011, s. 129-146.
- Koroğlu, Erol, *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918)*, 2. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- Kul, Erdoğan, "Mehmet Âkif'in Millî Mücadele Çizgisindeki Eylemleri ve Millî Mücadele Duyarlılığının Şiirlerine Yansıması", *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, IX/1, (2016), s. 69-97.
- Kuntay, Mithat Cemal, *Mehmed Akif Hayatı-Seciyesi-Sanatı*, 7. bs., Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- Mehmed Âkif, *Düzyazılar*, haz. A. Vahap Akbaş, 2. bs., Beyan Yayınları, İstanbul Şubat 2011.

- Milli Mücadele'de Mehmet Akif Ersoy ve İstiklal Marşı*, haz. Nihan Altınbaş, TBMM Basımevi, Ankara Mart 2015.
- Okay, M. Orhan – M. Ertuğrul Düzdağ, “Mehmed Akif Ersoy”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXVIII, (2003), s. 432-439.
- Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi*, I, haz. Kemal Gurulkan vd., T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul 2013.
- Polat, Esmâ, *Eşref Edip Fergan'ın Hayatı Eserleri ve Edebî Kişiliği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2011.
- Sarısamân, Sadık, “I. Dünya Savaşı'nda Türk Cephelelerinde Psikolojik Harp”, *Türkler*, XIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 453-468.
- Sebilürreşâd Mecmuası*, IX, ed. M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, İstanbul Nisan 2017.
- Semiz, Yaşar, “I. Dünya Savaşı'nda Mehmet Âkif”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 5, (1999), s. 237-267.
- , “Millî Mücadele ve Mehmet Akif”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 7, (2000), s. 397-471.
- Semiz, Yaşar – Osman Akandere, “Millî Mücadele'de Mehmet Akif (Ersoy) Beyin Faaliyetleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVIII/54, (2002), s. 903-952.
- Sondhaus, Lawrence, “Deniz Gücü ve Deniz Savaşları”, *Dretnot, Tank ve Uçak Modern Çağda Savaş Sanatı 1815-2000*, ed. Jeremy Black, çev. Yavuz Alogan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003, s. 185-206.
- Taylor, Philip M., *Munitions of the Mind*, Third Edition, Manchester University Press, Manchester 2003.
- Uçman, Abdullah, “Mehmet Âkif'in Millî Mücadele Yıllarındaki Mev'izeleri”, *Millî Kültür (Mehmet Âkif Ersoy Özel Sayısı)*, 55, (Aralık 1986), s. 51-56.
- Uğurcan, Sema, “Mehmet Âkif'in Şiirlerinde Savaş”, *Edebiyatımız I Edebiyat-Tarih İlişkisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul Kasım 2012, s. 113-128.
- Von Ludendorff, Erich, *Topyekûn Harp*, çev. Aynur Onur Çifci – Erhan Çifci, Dergâh Yayınları, İstanbul Ocak 2017.
- Yıldız, Saadetin, “Harp Edebiyatı Ürünü Olarak İstiklâl Marşı ve Altı Şiir”, *Türk Harp Edebiyatı Konulu I. Uluslararası Türkiyat Sempozyumu 1-3 Kasım 2013*, Berikan Yayınevi, Ankara 2014, s. 575-584.

Elektronik Kaynaklar

- Encyclopedia Britannica, “Battle of Jena”, <https://www.britannica.com/event/Battle-of-Jena> [Erişim tarihi: 25.04.2018].
- Encyclopedia Britannica, “Lusitania”, <https://www.britannica.com/topic/Lusitania-British-ship> [Erişim tarihi: 25.04.2018].